

เกิดมาทำไม

ของ พุทธทาส ภิกขุ

สารบาญ

หน้า

เรื่องที่ ๔	เกิดมาทำไม	
ตอน ๑	เกิดมาเพื่อเดินทาง	๑๓๘
ตอน ๒	การเดินทางด้วยปัญญา	๑๖๓
ตอน ๓	ที่แท้คนเรามีได้เกิดมา	๑๘๗
ตอน ๔	เดินทางอย่างเบาสบาย	๒๐๒
ตอน ๕	ใช้หนี้บาปไปพलग ถอน ลูกศรไปพलग	๒๒๑

เกิดมาทำไม ?

เกิดมาเพื่อเดินทางตอน ๑

พุทธทาสภิกขุ

แสดง ณ วัดธารน้ำไหลไชยา ๒๑ กรกฎาคม ๒๕๐๘

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

สงฺขารา ปรมาทุขา นิพฺพานํ ปรมํสุขํ

เอตํ ญตฺวา ยถาภูตํ สนฺติมคฺคํ ว พุทฺธเยติ

ธมฺโม สกฺกจฺฉ โสตพฺโพ-ติ

ณ บัดนี้จะได้วิชันาพระธรรมเทศนา เพื่อเป็น

เครื่องประดับสติปัญญา ส่งเสริมศรัทธา ความเชื่อ และ
วิริยะความพากเพียรของท่านทั้งหลายผู้เป็นพุทธบริษัท ให้
เจริญอกงามก้าวหน้า ในทางแห่งพระศาสนาของ
สมเด็จพระบรมศาสดา อันเป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลาย
กว่าจะยุติลงด้วยเวลา

ธรรมเทศนาเป็นพิเศษในวันนี้ จักได้กล่าวถึงธรรมะ
ในพระพุทฺธศาสนาที่เป็นพุทฺธภาษิต ที่อาจจะตอบปัญหา
ของคนทั่วไปที่มักจะถามกันว่า เกิดมาทำไม ดังนี้ได้

ข้อแรกที่สุด จะต้องระลึกให้กว้างกันไปสักหน่อย

ว่าคนธรรมดาทั่วไป มีปัญหาอยู่ในใจว่า เกิดมาทำไม
จริงหรือเปล่า ?

ปัญหาข้อนี้บอกกันว่าทุกคนสนใจและสงสัย แม้กระนั้น
ก็อาจจะมีบางคนมีเล่ห์เหลี่ยมที่จะเยาะเย้ยว่า ก็พระพุทธ-
ศาสนา สอนถึงความไม่มีสัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขา คือ
ไม่มีใครเกิดขึ้นแล้ว เหตุใดจึงมีปัญหาว่าเกิดมาทำไมด้วย
เล่า ? ถ้าผู้ใดถามซ้กันไปในทำนองนั้น เราจะต้องถือว่าเขา
อาศัยหลักของพระพุทธศาสนาชั้นสูงสุด คือชั้นว่าด้วยความ
หลุดพ้นมาพูดสำหรับคนธรรมดาสามัญที่ยังไม่มีความหลุด-
พ้น. เป็นเรื่องที่ไม่ถูก ไม่ตรง คือไม่ถูกฝา ถูกตัว เพราะ
ว่า ตามธรรมดาของคนที่ยังไม่รู้ธรรมะถึงที่สุดแล้ว จะต้อง
มีความรู้สึกว่าตนกำลังเกิดอยู่ และตนมีปัญหามากมายที่จะ
ต้องทำ กระทั่งไม่รู้ว่าจะเกิดมาเพื่อทำอะไรกันโดยทั่ว ๆ ไป

ผู้ที่เป็นพระอรหันต์ ถึงที่สุดแห่งธรรมในพระพุทธ-
ศาสนาแล้วเท่านั้น ที่จะรู้สึกว่ามีได้มีการเกิดอยู่ในบัดนี้; ไม่
มีสัตว์บุคคล ตัวตนของใครที่เป็นผู้ที่เกิดอยู่ในบัดนี้; ตั้ง
นั้นปัญหาที่ว่าเกิดมาทำไม จึงไม่มีแก่พระอรหันต์. แต่
สำหรับบุคคลที่ยังไม่เป็นพระอรหันต์ แม้ที่ยังเป็นพระ-
อริยเจ้า ในขั้นต้น ๆ เช่นพระโสดาบันก็ดี ก็ยังมีความรู้

สึกว่ามีตัวตนของตนและตนกำลังเกิดอยู่^{๕๕} ดังนั้น จึงจัดได้ว่า เป็นผู้ที่ล้วนแต่มีปัญหายุ่งใจว่าเกิดมาทำไมด้วยกันทุกคน. โดยเหตุนี้ขอให้สรุปลักษณะของปัญหาอัน^{๕๖} นั้น ๆ ว่า เกิดมา-ทำไม? และว่าเป็นปัญหาของคนทั่วไป ที่ยังไม่เป็นพระ-อรหันต์

ที่^{๕๗} เราจะพิจารณา กันถึงความรู้สึกที่เกิดอยู่เองในใจของคน ซึ่งต่างคนก็มักจะมีความคิดเห็นของเขาด้วยกัน^{๕๘} ทั้งนี้ว่าเขาเกิดมาทำไม?

ถ้าจะถามเด็ก ๆ ก็^{๕๙} จะตอบว่าเกิดมาเพื่อเล่นกันให้สนุกสนานที่เดียว; ถ้าจะถามคนหนุ่มคนสาว ก็คงจะตอบว่าเกิดมาเพื่อความสวຍความงาม ความรื่นเริงบันเทิงกัน^{๖๐} ในระหว่างเพศ; ถ้าจะถามคนที่สูงอายุขึ้นไปในวัยเป็นพ่อบ้านแม่เรือน ก็คงจะตอบกันเป็นส่วนมากกว่า เกิดมาเพื่อสะสมทรัพย์สมบัติไว้กินต่อแก่เฒ่าและให้ลูกให้หลาน^{๖๑} ดั่งนั้นเรื่อย ๆ ไปด้วยกันทั้งนั้น. ครั้นอยู่ไปจนถึงแก่ชรา แก่หง่อม เมื่อถามว่าเกิดมาทำไม? คงจะงง และคงจะคิดว่า เกิดมาเพื่อตายไปสำหรับจะเกิดใหม่ต่อ ๆ ไปมากกว่าอย่างอื่น. ^{๖๒} ชื่อน้อยคนที่จะคิดว่าเกิดมาแล้ว ก็สิ้นสุดกันเพียงตาย; เพราะ^{๖๓} ว่าได้ถูกอบรมสั่งสอนมาตั้งแต่ก่อนแต่^{๖๔} ออกถึง^{๖๕} เรื่องโลกอื่น

ถึงเรื่องชาติอื่นหลังจากตายแล้ว จนฝังอยู่ในจิตด้วยกัน

แทบทงนหน. สำหรับผู้ที่มีวัฏธรรมที่รับมาจากชาวอินเดีย

ไม่ว่าจะนับถือพุทธศาสนา หรือศาสนาพราหมณ์ หรือ

ศาสนาอื่น ๆ ส่วนมากมีความเชื่อไปในทางตายแล้วเกิดใหม่

คนแก่ ๆ คนชราหมดปัญญาที่จะนึกคิดอะไรแล้ว ก็คงจะ

ตอบว่าเกิดมาเพื่อตายแล้วไปเกิดใหม่ดังนี้. นี่หลักใหญ่ ๆ

ทั่ว ๆ ไปก็ตอบได้แค่นี้.

ถ้าจะพิจารณาดูกันอีก ทางหนึ่ง ใน ส่วน รายระเอียด

ปลีกย่อย คนบางคนก็คงจะตอบว่าเกิดมาเพื่อกิน เพราะ

มักมากในการกิน; และบางคนก็คงจะตอบว่าเกิดมาเพื่อกิน

เหล้า เพราะว่าเป็นทาสของเหล้าอยู่ตลอดเวลา ไม่บูชาอะไร

ยิ่งไปกว่าเหล้าดังนั้นก็มิ. บางคนเกิดมาเล่นไฟ จนถึงกับมี

คำกล่าวว่ายอมหย่าผัวไม่ยอมหย่าไฟ ดังนั้นก็ยังมี บางคน

หลงไหลในสิ่งอื่น ๆ ในอบายมุขอื่น ๆ แม้กระทั่งของเล่น

จนเห็นว่าเป็นสิ่งที่สูงสุด ในสิ่งที่เขาควรจะได้อย่างนั้นก็มิ.

โดยทั่ว ๆ ไปคนที่เรียกว่าได้รับการศึกษาดั้นนั้น มักจะนิยม

หลงไหลในเรื่องเกียรติคือ อยากรจะมี เกียรติ ว่าเป็นอย่าง

นั้น อย่างนี้ให้สูงสุดขึ้นไปเพราะเกิดมาเพื่อจะสร้างเกียรติ

เท่าที่กล่าวมานี้ พอจะสรุปได้ว่า เกิดมาเพื่อกิน
เกิดมาเพื่อกาม และเกิดมาเพื่อเกียรติ

พวกที่ ๑ คือเรื่องกินนั้น เป็นของจำเป็น ครั้นไป
ติดในรสของอาหารเข้าก็หลงใหลในเรื่องของการกิน คุณ
สมัยสนใจในเรื่องการกินกันมากยิ่ง ๆ ขึ้นทุกที ตามหน้า
หนังสือพิมพ์ดี หรือเครื่องมือสื่อมวลชนอย่างอื่นก็ดี มี
โฆษณาเรื่องกินอย่างมีศิลปะกันยิ่งขึ้น จนเป็นที่เชื่อได้ว่า
คนจำนวนไม่น้อย หลงใหลบูชาในเรื่องการกิน เกิดมา
เพื่อกิน นั้นเป็นพวกที่ ๑.

พวกที่ ๒ ที่เรียกว่าเรื่องกามนั้น หมายถึงความสนุก
สนาน เอรีตอร้อย ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย
ทุกชนิด; เพราะว่าเมื่อเสร็จจากเรื่องกินแล้ว คนก็หันมา
เรื่องความสนุกสนานทางอายตนะเป็นส่วนใหญ่ นี้เรียกว่า
เป็นเรื่องกาม. กลายเป็นคนที่ตกอยู่ใต้อำนาจของสิ่งเหล่านี้
ถึงขนาดที่เรียกว่าเป็นทาสด้วยกันทั้งนั้น. แม้ที่สุดต่ออบาย-
มุขต่าง ๆ ที่กล่าวนามมาแล้วนั้นก็รวมอยู่ในเรื่องกาม คือ
ความรู้สึกเอรีตอร้อยทางจิตใจ ซึ่งเป็นอายตนะที่ ๖ เป็น
เรื่องหลงใหลใต้อะไรที่สุดด้วยกันทุกอย่าง นี้เรียกว่าคนเหล่านี้
เกิดมาเพื่อสิ่งที่เรียกว่ากาม คือวัตถุประสงค์อันเป็นที่ตั้งของความ

ใคร่ อันอาศัยอายตนะคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็น
เครื่องมือนับเป็นพวกที่ ๒

พวกที่ ๓ เกิดมาเพื่อเกียรติ. นี้ได้รับการอบรมสั่ง-
สอนมาให้บูชาเกียรติ แม่ชวิตนภสละโตเพื่อเกียรติ. ถ้า
หนทางที่ตนถือเอาสำหรับแสวงเกียรตินั้น เป็นไปเพื่อประ-
โยชน์ผู้อื่นหรือประโยชน์ตนรวมกันไป ก็ยังนับว่าเป็น
ประโยชน์อยู่มาก ไม่เป็นที่ตั้งแห่งการติเตียนตามวิสัยชาว
โลกทั่ว ๆ ไป แต่ในทางธรรมะนั้น ถ้าหลงไหลถึงขนาด
ตกเป็นทาสของสิ่งที่เรียกว่าเกียรตินั้นแล้ว ก็ยังถือกันว่าเป็น
สิ่งที่น่าเวทนาสงสาร คือยังไม่ดับทุกข์นั่นเอง เพราะ
ฉะนั้น เรื่องกนกคดีเรื่องกามกคดี เรื่องเกียรติกคดี จึงมีไว้
สำหรับเป็นเครื่องหลงไหลอย่างยิ่งไต่ด้วยกันทุกอย่าง.

อย่างที่เราจะได้ยินได้ฟังอยู่มากกว่า อย่างอื่นในหมู่
คนที่ยากจนจำว่าเป็นที่จะต้องประกอบ อาชีพเพื่อไต่ไว้ตฤมา
เลี้ยงชีวิต แต่แล้วก็ดูเหมือนว่า ไม่ได้คิดความสิ่งอื่นซึ่ง
สำคัญหรือจำเป็นยิ่งกว่าเรื่องทำมาหากิน จึงถือเอาเรื่องทำ
มาหากินเป็นเรื่องใหญ่ที่สุดในชีวิตของตน จนกลายเป็นว่า
เกิดมากเพื่อทำมาหากิน ทำไร ทำนา ค้าขาย หรืออะไรก็
แล้วแต่ถนัด; ทำอย่างนเรอัยจนเนาเข้าโลงไปที่เดียว ก็ยัง

ไม่มีจุดที่ถือได้ว่าเพียงพอ. นั้เรียกว่าเกิดมาเพื่อทำมาหากิน
 แท้ๆ ไม่เคยนึกว่ามีสิ่งใดที่สำคัญไปกว่า; เพราะเหตุว่าคน
 เหล่านั้นไม่ได้นั่งใกล้พระอริยเจ้า ไม่ได้ฟังธรรมของพระ-
 อริยเจ้า คงนั่งใกล้แต่เพื่อนปลุกชนด้วยกัน ฟังคำของ
 ปลุกชนด้วยกัน; นับว่าเป็นสิ่งที่น่านึกนาคิดตรงที่ว่า เขาถือ
 ว่าเป็นการถูกต้องครบถ้วนสมบูรณ์ถึงที่สุดเพียงแค่นั้น. แต่
 ที่แท้แล้วมันจะเป็นการถูกต้องเพียงครึ่งเดียวหรือไม่ถึงครึ่ง
 ด้วยซ้ำไป เพราะว่าคนเรานั้นมีวัตถุประสงค์มุ่งหมายใน
 การเกิดมา มากไปกว่าที่จะเกิดมาเพียงเพื่อทำมาหากิน.
 นั่นแหละคือ ข้อที่ทุกคนจะต้องสนใจศึกษากันให้เป็นที่เข้าใจ
 อย่างแจ่มแจ้งว่า การเกิดมาเพื่อทำมาหากินให้มีชีวิตอยู่น้อย
 ไปทำไมกัน? ต่อเมื่อมีความเข้าใจอันถูกต้องว่ามีชีวิตอยู่
 ไปนั้นจะอยู่เพื่ออะไรในที่สุดแล้ว จึงจะรู้ว่าการทำมาหากิน
 นั้นเป็นเพียงเรื่องที่สองรองลงมาจากเรื่องที่ใหญ่ที่สำคัญเรื่อง
 หนึ่งคือเรื่องที่ว่าเกิดมาเพื่ออะไรนั่นเอง.

เราทำมาหากินนั้นสำหรับจะได้เลี้ยงชีวิต เพื่อมีชีวิตอยู่
 แล้วจะได้ทำสิ่งอื่นที่ดีกว่านี้ หรือว่าการทำมาหากินนั้นสำหรับ
 จะได้สะสมทรัพย์สมบัติไม่มีขอบเขต? เท่าที่เห็นกันอยู่โดย
 มากเป็น ไป ในทำนองทำมาหากินเพื่อสะสมทรัพย์สมบัติอย่าง

ไม่มีขอบเขต ไม่ได้ทำมาหากินเท่าที่จำเป็นจะต้องทำ เช่น
 ทำเพื่อเลี้ยงตนเองและครอบครัวให้มีความเป็นอยู่ผาสุก
 ไม่มีความยากลำบาก ให้มีการก้าวหน้าไปตามทางของคน
 ธรรมดาทั่วๆ ไป. คนโดยมากเฝ้าสะสมทรัพย์เท่าไรไม่พอไม่
 มีขอบเขต จนกระทั่งตัวเองก็บอกไม่ได้ว่าจะเอาไปทำอะไร
 อย่างนั้นก็อยู่มากมายในโลกนี้. การกระทำอย่างนั้นของคุณ
 คลประเภทนี้ ตามทางศาสนาถือว่าเป็นการทำบาปอยู่ในตัว
 โดยตรงบ้าง โดยปริยายบ้าง.

ศาสนาคริสต์เถื่อนถือว่าการแสวงหาทรัพย์เกินกว่าจำเป็น
 เป็นบาปโดยตรง. ในศาสนาอื่นก็ยังมีอย่างนั้น ใน
 ศาสนาพุทธเรา ก็มีหลักการในทำนองนั้น คือว่าผู้ที่มี
 คอยสะสมทรัพย์สมบัติ ไม่มีขอบเขตนั้น ความหลง ความ
 โง่ความเขลา อย่างใดอย่างหนึ่งอยู่. ชนชื่อว่าความหลง
 แล้วก็ไปเป็นบาปอยู่ในตัว แม้ไม่ใช่บาปอย่างฆ่าสัตว์ตัดชีวิต
 เขาก็ยังเป็นชนิดใดชนิดหนึ่ง; ดังนั้นควรจะยุติกันเสียสักที
 ว่าคนเราไม่ควรจะเกิดมาเพื่อการสะสมทรัพย์สมบัติอย่าง
 ไม่มีสิ้นสุด ควรจะนึกถึงเรื่องอกเรื่องหนึ่งซึ่งดีกว่านั้น
 หมายความว่าเราสะสมทรัพย์ ก็เพื่อขอความสะดวกแก่
 การเป็นอยู่ในทุกประการแล้ว ก็แสวงหาสิ่งอื่นที่ดีไปกว่า

ทรัพย์สินสมบัติให้ใคร สิ่งนั้นใครทำอะไร ก็ควรจะได้คิดถึงตัวเองตามชอบใจไปพลางก่อน.

ที่นี้มาถึงข้อที่ว่า คนที่เกิดมาลุ่มหลงในทางกามนั้น น่าจะระลึกนึกภาวนิตโบราณสักบทหนึ่งว่า “อาหารนิตฺทา ฌยเมถุนญฺจ สามาณญฺเมตปฺปสุภฺนิ นรานํ” การแสวงหาความสุขจากการกินอาหารก็ดี การแสวงหาความสุขจากการนอนกต การแสวงหาความสุขจากเมถุนธรรมก็ดี และรู้จักขลาดต่ออันตรายหนี้ยกต ๔ อย่างนมเสมอกันในระหว่างสัตว์มนุษย์กับสัตว์เดี๋ยวจน. “ธมฺโม ทิ เตสํ อธิโก วิเสโส” แต่ว่าธรรมะเท่านั้น ที่จะทำคนให้ผิดแปลกแตกต่างจากสัตว์ “ธมฺเมน ทินา ปสุภฺนิ สมานา” เมื่อปราศจากธรรมะแล้วคนกับสัตว์ก็เสมอกัน. นี้เป็นคำกล่าวที่มีมาแต่โบราณกาลก่อนพระพุทธเจ้า และแม้ในยุคพระพุทธเจ้าก็ยังขอมรับภาวนิตนี้ และในพุทธศาสนาเราก็ถือว่าคำกล่าวนี้ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนาด้วย

เป็นอันว่าเท่าที่เกิดมาตามธรรมดาสามัญ คนเรามีความรู้สึกเหมือนกับสัตว์ ในเรื่องกินเรื่องนอนเรื่องเมถุนธรรมและหนี้ยอันตรายโรครภัยไข้เจ็บศัตรูอะไรก็ตาม เหล่านี้เป็นเรื่องที่สัตว์ก็ทำเป็นเหมือนกับคน ดังนั้นการที่จะเกิด

มาเพื่อบูชาสิ่งที่เรียกว่า กามคุณ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ นี่คงจะไปไม่รอด คือแสดงว่ายังไม่รู้อะไรอยู่บางอย่างหรือมากอย่าง จึงได้ไปลุ่มหลงสิ่งซึ่งแม้ธรรมดาสัตว์เดรัจฉานก็ทำเป็นดังที่กล่าวแล้ว. เนื่องจากเหตุที่ สิ่งซึ่งเรียกว่าวัตถุภวนั้น เป็นมูลเหตุดึงดูดใจ ถึงที่สุดยากที่สัตว์ตามธรรมชาติจะมองเห็น แล้วถอนตนออกมาได้ เราจึงถือว่าสัตว์ตามธรรมชาติไม่ใช่บุคคลสูงสุด ไม่ใช่บุคคลที่ถึงที่สุดแห่งการเกิดมาเป็นคน; เป็นเพียงผู้ที่กำลังลุ่มหลงอะไรอยู่ในระหว่างทางครึ่ง ๆ กลาง ๆ เท่านั้นเอง ถือเอาเป็น ประมาทไม่ได้. และถ้าสิ่งที่เรียกว่ากามคุณเหล่านี้ เป็นสิ่งสูงสุดแล้ว คนก็ตาม สัตว์ก็ตามย่อมจะเรียกได้ว่าต่างอยู่ในฐานะลุ่มหลงสิ่งซึ่งสูงสุดแล้วด้วยกันทั้งนั้น.

บัดนี้เรายอมรับกันแล้วว่า แม้แต่พวกเทวดาประเภท กามาวจร ซึ่งอยู่ในสวรรค์ประเภทนั้น ก็ยังไม่ใช้คนพิเศษอะไร ยังมีความทุกข์ร้อน ยังมีความสกปรกเศร้าหมอง เพราะประพฤติกรรมที่ไม่สมควรทางกาย ทางวาจาและทางใจอยู่เป็นประจำ. พวกเทวดาเหล่านั้น เมื่อสำนักตัวขึ้นมาได้ทีไร ก็กราหาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อยู่ตลอด

ไปนั้นจึงเป็นอันว่า เรื่องสูงสุดแม้ในทางกามนั้น ยังไม่ใช่
 สิ่งสูงสุดของมนุษย์เลย; ไม่ควรถือว่ามนุษย์เกิดมาเพื่อสิ่ง
 เหล่านั้น.

ที่นี้มาถึงเรื่องเกียรติ. ถ้าจะคิดว่าคนเราเกิดมาเพื่อ
 เกียรติก็คงจะเป็นสิ่งที่น่าสงสารมาก เพราะคุณจะเป็นเรื่องลมๆ
 แล้ง ๆ โดยเหตุที่สิ่งที่เรียกว่าเกียรตินั้น ต้องมีมูลมาจากคน
 เหล่าอื่นหรือคนจำนวนมากอุปโลกให้นิยมยกย่องให้; เป็น
 เรื่องอุปโลกกันผิด ๆ โดยไม่รู้สึกรู้สีกว่าเมื่อคนส่วนมากนั้น
 เป็นคนโง่ คนเขลา คนหลง คนพาล ไม่รู้จักกรรมแล้ว
 สิ่งที่เขาหลงนิยมยกย่องให้เป็นเกียรติแก่กัน นั้นก็ต้องเป็น
 เรื่องธรรมดา ๆ สามัญตามประสาคนเหล่านั้นชอบนั่นเอง
 หาใช่เป็นเรื่องที่พระอริยเจ้า ท่านสรรเสริญหรือสั่งสอนแต่
 ประการใดไม่. ยิ่งในสมัยที่คนลุ่มหลงเรื่องเกียรติกันมาก
 ก็คงจะยังเป็นสิ่งที่น่าสมเพชยิ่ง ๆ ขึ้นทุกที อย่างว่าใครจะ
 ออกไปนอกโลกได้ ถือเป็นเกียรติสูงสุด มันก็ยังไม่มียอะไร
 ดีไปกว่าที่จะทำมนุษย์ทั้งหมดนั้นให้มีความสุขมากขึ้นได้ มี
 แต่เรื่องยุ่งเหยิงสับสนอลหม่านมากกว่าเก่าเท่านั้น. น
 เป็นตัวอย่างของที่เรียกว่าเกียรติ ของปลุกุชน คนธรรมดา
 ทั่วไปซึ่งมีอยู่ในโลกนี้. ตั้งนั้นถ้าจะถือว่าเกิดมาเพื่อเกียรติ
 ก็คงจะนำหัวเราะเท่า ๆ กันกับที่จะว่าเกิดมาเพื่อกามหรือ

แม่แต่เพื่อกัน อันอยู่ในระดับที่นำเสนอสารเท่า ๆ กัน แล้วแต่ ว่าถูกอบรมสั่งสอนกันมาอย่างไร.

รวมความแล้วเป็นอันว่าทางเรื่อง ก็นั่น เรื่องกาม เรื่อง เกียรติยศ เรื่องอื่นยังไม่ใช่สิ่งสูงสุดที่พุทธบริษัทจะพึงปรารถนาเป็นแน่นอน.

ทีนี้ก็จะกล่าวถึงพระพุทธรูปที่เห็นว่า จะช่วยให้เรา เข้าใจคำตอบของปัญหาว่าคนเราเกิดมาทำไมนี้ได้ กล่าว คือพระพุทธรูปที่ยกขึ้น ไว้เป็น นิเชป บทข้างต้น ที่ แรกว่า "สังขารปรมาทกฺขา" สังขารเป็นทุกขอย่างยิ่ง "นิพพานํ ปรมํ สุขํ" นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง "เอตํ ญตฺวา ยถาภตํ สนฺตีมคฺคํ วพฺรหฺมเย" เมื่อรู้ความจริงข้อ นี้อย่างถูกต้องแล้ว บุคคลควรพอกพูนหนทางแห่งสันติ ติงน.

ข้อแรกที่ว่า สังขารเป็นทุกขอย่างยิ่งนั้นจะต้องเข้าใจ คำว่าสังขารกันให้ดี ๆ เพราะสิ่งที่เรียกว่าสังขารนั้น มี อยู่หลายความหมาย สังขารหมายถึงรูปและนาม คือร่างกาย กับจิตใจนี้ก็มี สังขารอย่างนี้เป็นทุกขต่อเมื่อมีอุปทานเข้าไปยึดมั่นถือมั่นโดยความเป็นของตน ถ้าพึงสังขารล้วน ๆ ไม่ ถือว่าเป็นทุกขชนิดที่ เป็นเครื่องทรมานใจ หรือทำความทน

ยากให้แก่บุคคล. สังขารโดยศัพท์แล้วแปลว่า “ปรุง” คือ
 กระทำครบถ้วนอย่างที่เราเรียกกันว่าปรุง ถือเอาตามรูป
 ศัพท์ตรง ๆ อย่างนี้จะดีกว่า โดยกำจัดความลงไปว่า การ
 ที่ “ปรุง” เรื่อยนั้น เป็นความทุกข์อย่างยิ่ง. คำว่าปรุง
 ในที่นี้หมายความว่าไม่มีการหยุด มีการปรุงให้เกิดขึ้นใหม่ ๆ
 เรื่อย และสิ่งที่เรียกว่า “ปรุง” นั้นหมายถึง กิเลส
 เป็นผู้ปรุง ต่อเมื่อมีวิชา ความโง่ ความหลง (ซึ่งเป็น
 ต้นเหตุ ของกิเลสเหล่านี้ เช่น โลภะ โทสะ โมหะ) เกิด
 ขึ้นแล้วก็มีการปรุง คือปรุงจิตใจให้ยึดมั่นเป็นนั่นเป็นนี่มัน
 มันเรื่อยไปไม่มีที่สิ้นสุด. และ คำว่า “ปรุง” ในที่นี้หมายถึงมี
 ความยึดมั่นถอมด้วยอุปาทานรวมอยู่ด้วยเสร็จ จึงจะเรียก
 ว่าเป็นการปรุง ถ้าไม่มีอุปาทาน ไม่มีกิเลสค้นหาอุปาทานเข้า
 ไปรวมอยู่ด้วย การเกิดขึ้นเหล่านี้ไม่เรียกว่าการปรุงในที่นี้
 คือไม่เรียกว่าการ “ปรุง” ในประโยคที่ว่า “สงขาราทก
 ขา” สงขารา ปรมาทกขา ของปรุงหรือเครื่องปรุงทั้งหลาย
 เป็นทุกข์อย่างยิ่ง หมายความว่า มันปรุงจนเป็นกิเลสค้นหา
 จนเป็นอุปาทานมีความยึดมั่นถอมแล้ว อะไร ๆ ก็เป็นทุกข์
 ไปหมดถ้าอย่าปรุงในทำนองนี้แล้วก็ไม่มีความทุกข์. การปรุง
 ในทำนองนี้มีความทุกข์และเป็น ความทุกข์อยู่ในตัวการปรุง

นั่นเอง. การปรุงรันทำนองนแหะที่เรียกว่า 'สังสารวัฏฏ' คือ
วนเวียนอยู่ในลักษณะ ๓ อย่าง กล่าวคือ กิเลส เป็นเหตุ
ให้กระทำอย่างใดอย่างหนึ่งลงไป, เมื่อกระทำแล้วเกิดผลช
มา ก็มีกิเลสที่จะยินดีในราย เพื่อทำซ้ำหรือทำอย่างอื่นต่อ
ไปอีก, วนเวียนอยู่ในเรื่องกิเลส เรื่องกรรมและเรื่องผลของ
กรรม เรื่อยไปไม่มีที่สิ้นสุด. นั่นคืออาการที่เรียกว่าเป็นการ
ปรุงโดยแท้จริง ในประโยคที่ว่าสังขารทั้งหลายเป็นทุกข์
อย่างยิ่ง คือความปรุงไม่หยุดนั่นเองเป็นทุกข์อย่างยิ่ง.

ข้อ ๒. ที่ว่า "นิพพานํ ปรมํ สุขํ" นิพพานเป็นสุข
อย่างยิ่งนั้น นี้เป็นคำกล่าวอย่างโวหารชาวบ้าน เพื่อให้รู้สิ่ง
ที่ตรงกันข้ามกับสังขาร. นิพพานก็คือ ไม่ปรุง ไม่ปรุงเมื่อ
ไรก็เป็นนิพพานเมื่อนั้น. ไม่ปรุงแต่ขาดก็เป็นนิพพานจริง.
ไม่ปรุงชั่วคราวก็เป็นนิพพานชั่วคราว หรือนิพพานชิมลอง.
เมื่อผู้ใดรู้เรื่องการปรุงว่าเป็นอย่างไรถึงที่สุดแล้ว ก็ย่อมจะ
เข้าใจสภาพที่ตรงกันข้าม คือไม่ปรุงได้โดยไม่ยากนักโดย
เทียบเคียงกันในฐานะเป็นสิ่งตรงกันข้าม. นิพพานนั่นแปลว่า
ดับก็ได้ แปลว่าหยุดก็ได้แปลว่าเย็นคือไม่ร้อนก็ได้ แปลว่า
ไม่ชบกัดเสียบแทงก็ได้ ความหมายก็เหมือนกันหมดตรงที่ว่า
มันหยุดคือไม่ปรุง. ปรุงก็คือไม่หยุด จะต้องเป็นไปในลักษณะ

ที่เรา^๒รอนเป็นทุกข^๑เสียบแทง^๓ทรมาน^๔เสมอไป. คำว่านิพพาน
ให้^๕ถือเอาความหมายตรงกันข้ามจากสังขาร คือไม่ปรุงใน
ลักษณะดังกล่าว

ที่^๖น^๗คำกล่าวต่อไปที่^๘ว่า “เอต^๑ ญต^๒วา ยถา^๓ภูต^๔ สน^๕.
ติ^๖ม^๗ค^๘ค^๙ ว พุ^{๑๐}ร^{๑๑}ห^{๑๒}เย บุ^{๑๓}ค^{๑๔}ค^{๑๕}ล^{๑๖}ร^{๑๗}ค^{๑๘}ว^{๑๙}า^{๒๐}ม^{๒๑}จ^{๒๒}ร^{๒๓}ง^{๒๔}ข^{๒๕}อ^{๒๖}น^{๒๗}อ^{๒๘}ย^{๒๙}า^{๓๐}ง^{๓๑}ถู^{๓๒}ก^{๓๓}ต^{๓๔}อ^{๓๕}ง^{๓๖}แล^{๓๗}ว^{๓๘}
พ^{๓๙}ง^{๔๐}พ^{๔๑}อก^{๔๒}พ^{๔๓}น^{๔๔}ท^{๔๕}า^{๔๖}ง^{๔๗}แ^{๔๘}ง^{๔๙}ส^{๕๐}น^{๕๑}ต^{๕๒}” น^{๕๓}ห^{๕๔}มา^{๕๕}ย^{๕๖}ค^{๕๗}ว^{๕๘}า^{๕๙} เม^{๖๐}ื่^{๖๑}อ^{๖๒}ว^{๖๓}า^{๖๔}ม^{๖๕}จ^{๖๖}ร^{๖๗}ง^{๖๘}
ข^{๖๙}อ^{๗๐}น^{๗๑}แล^{๗๒}ว^{๗๓}ให้^{๗๔}พ^{๗๕}อก^{๗๖}พ^{๗๗}น^{๗๘}ห^{๗๙}น^{๘๐}ท^{๘๑}า^{๘๒}ง^{๘๓}แ^{๘๔}ง^{๘๕}ส^{๘๖}น^{๘๗}ต^{๘๘}ค^{๘๙}ือ^{๙๐}นิ^{๙๑}พ^{๙๒}พ^{๙๓}า^{๙๔}น^{๙๕}น^{๙๖}น^{๙๗}เ^{๙๘}ง^{๙๙}. คำ
ว^{๑๐๐}า^{๑๐๑} น^{๑๐๒}ิ^{๑๐๓}พ^{๑๐๔}พ^{๑๐๕}า^{๑๐๖}น^{๑๐๗}น^{๑๐๘}น^{๑๐๙}บ^{๑๑๐}า^{๑๑๑}ง^{๑๑๒}ท^{๑๑๓}ก^{๑๑๔}เ^{๑๑๕}ร^{๑๑๖}เ^{๑๑๗}ย^{๑๑๘}ส^{๑๑๙}น^{๑๒๐}ต^{๑๒๑} ซึ่ง^{๑๒๒}แ^{๑๒๓}บ^{๑๒๔}ล^{๑๒๕}ว^{๑๒๖}า^{๑๒๗}ค^{๑๒๘}ว^{๑๒๙}า^{๑๓๐}ม^{๑๓๑}ส^{๑๓๒}ง^{๑๓๓}บ^{๑๓๔}เ^{๑๓๕}ย^{๑๓๖}น^{๑๓๗}ใ^{๑๓๘}
แ^{๑๓๙}ท^{๑๔๐}น^{๑๔๑}ก^{๑๔๒}ัน^{๑๔๓}ไ^{๑๔๔}ค^{๑๔๕}ำ^{๑๔๖}ว^{๑๔๗}า^{๑๔๘}นิ^{๑๔๙}พ^{๑๕๐}พ^{๑๕๑}า^{๑๕๒}น^{๑๕๓}. การ^{๑๕๔}พ^{๑๕๕}อก^{๑๕๖}พ^{๑๕๗}น^{๑๕๘}ท^{๑๕๙}า^{๑๖๐}ง^{๑๖๑}แ^{๑๖๒}ง^{๑๖๓}ส^{๑๖๔}น^{๑๖๕}ต^{๑๖๖}ก^{๑๖๗}ค^{๑๖๘}ือ^{๑๖๙}การ^{๑๗๐}
พ^{๑๗๑}อก^{๑๗๒}พ^{๑๗๓}น^{๑๗๔}ท^{๑๗๕}า^{๑๗๖}ง^{๑๗๗}ข^{๑๗๘}อ^{๑๗๙}ง^{๑๘๐}นิ^{๑๘๑}พ^{๑๘๒}พ^{๑๘๓}า^{๑๘๔}น^{๑๘๕}, ห^{๑๘๖}มา^{๑๘๗}ย^{๑๘๘}ค^{๑๘๙}ว^{๑๙๐}า^{๑๙๑}ให้^{๑๙๒}ท^{๑๙๓}ำ^{๑๙๔}ท^{๑๙๕}ู^{๑๙๖}ก^{๑๙๗}อ^{๑๙๘}ย^{๑๙๙}า^{๒๐๐}ง^{๒๐๑}ท^{๒๐๒}ู^{๒๐๓}ก^{๒๐๔}
ป^{๒๐๕}ระ^{๒๐๖}ก^{๒๐๗}า^{๒๐๘}ร^{๒๐๙}ที่^{๒๑๐}จะ^{๒๑๑}ให้^{๒๑๒}ค^{๒๑๓}น^{๒๑๔}เร^{๒๑๕}า^{๒๑๖}ไ^{๒๑๗}ก^{๒๑๘}ล^{๒๑๙}ช^{๒๒๐}ิต^{๒๒๑}ส^{๒๒๒}ິ^{๒๒๓}ง^{๒๒๔}ที่^{๒๒๕}เ^{๒๒๖}ร^{๒๒๗}เ^{๒๒๘}ย^{๒๒๙}ก^{๒๓๐}ว^{๒๓๑}า^{๒๓๒} ส^{๒๓๓}น^{๒๓๔}ต^{๒๓๕}ห^{๒๓๖}ร^{๒๓๗}อ^{๒๓๘}นิ^{๒๓๙}พ^{๒๔๐}พ^{๒๔๑}า^{๒๔๒}น^{๒๔๓}
น^{๒๔๔}น^{๒๔๕}ย^{๒๔๖}ง^{๒๔๗}ข^{๒๔๘}น^{๒๔๙}ไป^{๒๕๐}ท^{๒๕๑}ู^{๒๕๒}ก^{๒๕๓}ที^{๒๕๔}.

เพ^๑ีย^๒ง^๓เท^๔า^๕น^๖ ท^๗า^๘น^๙ท^{๑๐}ง^{๑๑}ห^{๑๒}ล^{๑๓}า^{๑๔}ย^{๑๕}ก^{๑๖}ค^{๑๗}ง^{๑๘}จะ^{๑๙}ไ^{๒๐}้^{๒๑}ค^{๒๒}ำ^{๒๓}เ^{๒๔}ง^{๒๕}อ^{๒๖}น^{๒๗}บ^{๒๘}าง^{๒๙}ว^{๓๐}
พ^{๓๑}ระ^{๓๒}พ^{๓๓}ุ^{๓๔}ท^{๓๕}ธ^{๓๖}เจ^{๓๗}ำ^{๓๘}ท^{๓๙}า^{๔๐}น^{๔๑}ท^{๔๒}ร^{๔๓}ง^{๔๔}ม^{๔๕}ุ่ง^{๔๖}ห^{๔๗}มา^{๔๘}ย^{๔๙}ให้^{๕๐}ค^{๕๑}น^{๕๒}ร^{๕๓}ู^{๕๔}ค^{๕๕}ว^{๕๖}า^{๕๗}ม^{๕๘}จ^{๕๙}ร^{๖๐}ง^{๖๑}เก^{๖๒}ย^{๖๓}ว^{๖๔}ก^{๖๕}ับ^{๖๖}ค^{๖๗}ว^{๖๘}
ท^{๖๙}ู^{๗๐}ก^{๗๑}ข^{๗๒}แ^{๗๓}ล^{๗๔}ะ^{๗๕}เ^{๗๖}ม^{๗๗}่^{๗๘}ท^{๗๙}ู^{๘๐}ก^{๘๑}ข^{๘๒} แ^{๘๓}ล^{๘๔}ว^{๘๕}ให้^{๘๖}เ^{๘๗}ริ^{๘๘}ม^{๘๙}พ^{๙๐}อก^{๙๑}พ^{๙๒}น^{๙๓}ห^{๙๔}น^{๙๕}ท^{๙๖}า^{๙๗}ง^{๙๘}ที่^{๙๙}จะ^{๑๐๐}ค^{๑๐๑}ำ^{๑๐๒}น^{๑๐๓}ิ^{๑๐๔}
น^{๑๐๕}ไป^{๑๐๖}สู^{๑๐๗}้^{๑๐๘}ค^{๑๐๙}ว^{๑๑๐}า^{๑๑๑}ม^{๑๑๒}ี^{๑๑๓}ท^{๑๑๔}ู^{๑๑๕}ก^{๑๑๖}ข^{๑๑๗}โดย^{๑๑๘}ป^{๑๑๙}ระ^{๑๒๐}ก^{๑๒๑}า^{๑๒๒}ร^{๑๒๓}ท^{๑๒๔}ง^{๑๒๕}ป^{๑๒๖}ว^{๑๒๗}ค^{๑๒๘}ือ^{๑๒๙}นิ^{๑๓๐}พ^{๑๓๑}พ^{๑๓๒}า^{๑๓๓}น^{๑๓๔} พ^{๑๓๕}ุ^{๑๓๖}ด^{๑๓๗}ส^{๑๓๘}น^{๑๓๙} ๗
ก^{๑๔๐}ว^{๑๔๑}า^{๑๔๒}ค^{๑๔๓}น^{๑๔๔}เร^{๑๔๕}า^{๑๔๖}ค^{๑๔๗}ว^{๑๔๘}ร^{๑๔๙}จะ^{๑๕๐}เก^{๑๕๑}ิ^{๑๕๒}ต^{๑๕๓}มา^{๑๕๔} เพ^{๑๕๕}ื่อ^{๑๕๖}พ^{๑๕๗}อก^{๑๕๘}พ^{๑๕๙}น^{๑๖๐}ห^{๑๖๑}น^{๑๖๒}ท^{๑๖๓}า^{๑๖๔}ง^{๑๖๕}แ^{๑๖๖}ง^{๑๖๗}นิ^{๑๖๘}พ^{๑๖๙}พ^{๑๗๐}า^{๑๗๑}
น^{๑๗๒}น^{๑๗๓}เ^{๑๗๔}ง^{๑๗๕}. แต่^{๑๗๖}ถ^{๑๗๗}า^{๑๗๘}ค^{๑๗๙}น^{๑๘๐}ม^{๑๘๑}ั^{๑๘๒}ร^{๑๘๓}ู^{๑๘๔}เ^{๑๘๕}า^{๑๘๖}เส^{๑๘๗}ย^{๑๘๘}เ^{๑๘๙}ล^{๑๙๐}ย^{๑๙๑}ว^{๑๙๒}า^{๑๙๓} มี^{๑๙๔}นิ^{๑๙๕}พ^{๑๙๖}พ^{๑๙๗}า^{๑๙๘}น^{๑๙๙}ม^{๒๐๐}ั^{๒๐๑}ร^{๒๐๒}ู^{๒๐๓}นิ^{๒๐๔}พ^{๒๐๕}พ^{๒๐๖}า^{๒๐๗}
ว^{๒๐๘}า^{๒๐๙}เป็น^{๒๑๐}ส^{๒๑๑}่^{๒๑๒}ง^{๒๑๓}ที่^{๒๑๔}ค^{๒๑๕}ว^{๒๑๖}ร^{๒๑๗}ป^{๒๑๘}ร^{๒๑๙}า^{๒๒๐}ธ^{๒๒๑}น^{๒๒๒}า^{๒๒๓}อ^{๒๒๔}ย^{๒๒๕}า^{๒๒๖}ง^{๒๒๗}ย^{๒๒๘}ิง^{๒๒๙} เ^{๒๓๐}พ^{๒๓๑}ระ^{๒๓๒}า^{๒๓๓}เป็น^{๒๓๔}ค^{๒๓๕}ว^{๒๓๖}า^{๒๓๗}ม^{๒๓๘}ด^{๒๓๙}ับ^{๒๔๐}ท^{๒๔๑}ู^{๒๔๒}ก^{๒๔๓}ข^{๒๔๔}

อย่างยิ่งแล้ว คนก็ไม่ปรารถนานิพพาน และไม่พอกพูนหนทางแห่งนิพพานอยู่นั่นเอง. ต่อเมื่อคนรู้จักว่า การที่เป็นอยู่ในขณะนี้เป็นทุกข์อย่างยิ่ง แล้วอยากจะได้สิ่งตรงกันข้ามเท่านั้นแหละ คนจึงจะสนใจในเรื่องของนิพพาน และพอกพูนหนทางเพื่อไปสู่นิพพาน

เมื่อเป็นดังนี้เขาก็จะต้องพิจารณาภาวะของตนเองให้ถี่ให้ละเอียดให้ลึกซึ้ง ว่าสภาวะที่กำลังเป็นอยู่ของตนนี้เป็นสังขารหรือไม่. คนที่ทำการมไปตามอำนาจของกิเลส โดยเฉพาะอย่างยิ่งทำชั่ว เช่นการกินเหล้าเมายา การฆ่า การพนัน การขโมย หรืออะไรต่างๆ ที่ถือกันว่าเป็นความชั่วนั้นมันเป็นการ “ปรุง” ของอวิชชา ความโง่ความหลงเรื่อย ๆ ไป จนเกิดความเอร็ดอร่อย สนุกสนานเพลิดเพลินแก่บุคคลผู้กระทำ; ใ้ได้รับทุกข์แล้วก็ยังอยากจะแก้ทุกข์ด้วยกระทำซ้ำอย่างเดียวกันหรือให้ยิ่งขึ้นไปอีก นี้เรียกว่าเป็นการปรุงอย่างยิ่งขึ้นไปอีก จนกว่าเขาจะมองเห็นว่า นี่เป็นการทนทรมานจึงหยุดชะงัก จึงจะเหลียวไปดูทิศทางอื่นเพื่อจะสอดส่องหาให้พบสิ่งที่ไม่เป็นความทนทรมาน ไม่ต้องตกเป็นทาสของเหล่าของการพนันของการทำชั่ว หรือของการประพฤตินิสัยนาประการอีกต่อไป

หนึ่งจะมองดูในกรณีผู้ที่ทำดี หรือไม่ทำชั่วทำนองนั้น
 แต่จะทำสิ่งที่เขาเรียกกันว่าดีอยู่ทุก ๆ เวลา ได้รับผลสม
 จริงตามสิ่งที่เขาเรียกกันว่าดี เช่นมีเงินมีชื่อเสียง มีอะไร
 ทุก ๆ อย่างตามที่คนดีเขาต้องการกัน. แต่ว่าเมื่อเรามองดู
 ความสุขทุกข์ทางใจแล้วเขาก็ยังต้องร้องไห้ ระทมทุกข์เท่า
 กับที่มีเงินมาก มีเกียรติมาก มีชื่อเสียงมากอยู่นั่นเอง. คน
 มีเกียรติมากก็ร้องไห้บ่อย ๆ เพราะเกียรตินั้น. คนมีทรัพย์
 มากก็ร้องไห้บ่อย ๆ เพราะทรพยนั่น. คนมีลูกก็ร้องไห้
 เพราะลูก, คนมีหลานก็ร้องไห้เพราะหลาน, หรือมีอะไรที่
 ตนรักตนพอใจก็ร้องไห้เพราะสิ่งนั้น; แม้ที่สุดบางคน
 ก็ต้องร้องไห้เพราะว้าว เพราะควายเป็นต้น อย่างนั้นก็ยังมี.

นลวนแต่แสดงให้เห็นอยู่แล้วว่า แม้ว่าจะได้กระทำ
 ไปในทางที่ดี ไม่มีผิด ไม่เป็นบาป ไม่เป็นอกุศลแล้ว
 ก็ยังไม่ถึงที่สุดแห่งการดับทุกข์ ยังต้องเป็นทุกข์ตามแบบของ
 คนดี. คนชั่วเป็นทุกข์ตามแบบคนชั่ว. คนดีเป็นทุกข์อย่าง
 ละเอียดลึกซึ้งตามแบบคนดี ในเมื่อมีความรู้สึก ยึดมั่น
 ถือมน่ว่าตนเป็นคนดี, ถึงนั้นเมื่อมองดูในลักษณะของธรรม
 ชาติล้วน ๆ แล้วจะพบว่า คนชั่วที่กำลังเสวยผลของความ
 ชั่ววนเวียน ๆ อยู่นั่นก็เป็นการปรุง คนดีที่กำลังได้รับผล

ของความควั่นเวียน ๆ อยู่หนักเป็นการปรุง; ทั้งสองพวก
เป็นการปรุงด้วยกันทั้งนั้น ไม่มีหยุด จะต้องไหลเรื่อยไป
ไม่มีหยุดมีการคิดการทำ และได้รับผลของการทำ แล้วก็
มีการคิดต่อไป, นี้เรียกว่า “สังสารวัฏฏ์” เป็นการปรุงอย่าง
ยิ่ง.

พอมานึกได้อย่างนี้ คนก็จะสนใจสิ่งที่ตรงกันข้ามคือ
เห็นว่าเงินก็ช่วยไม่ได้ โชคละก็ช่วยไม่ได้ สิ่งเท่าที่เรามี
มาหมดแล้วช่วยไม่ได้ เราควรจะมีอะไรหรือทำอะไรที่ดี
กว่านี้ เมื่อนั้นแหละเขาจะเริ่มชะเง้อหาสิ่งที่ดีกว่าสูงกว่าไป
ในทิศทางอื่น จนกระทั่งไปพบพระอริยเจ้า นั่งใกล้พระ
อริยเจ้า ฟังธรรมะของพระอริยเจ้า จึงได้รู้เรื่องสิ่งซึ่งตรง
กันข้ามกับสิ่งต่าง ๆ ที่ตนมี ตนเป็น ตนกระทำอยู่ นั่นก็
คือเรื่องพระนิพพาน หรือเรื่องหนทางของพระนิพพานนั้น
เอง เขามีความแน่ใจว่านี่แน่แล้วเป็นสิ่งที่ทุกคน ๆ ควรจะได้
ควรจะได้ และคนทุกคนเกิดมาเพื่อสิ่งนี้แน่แล้ว; เพราะ
ว่าสิ่งอื่น ๆ ทั้งหมดนั้น ไม่เป็นความดับ ความเย็น ความ
สงบ ยังเป็นความสับสนวุ่นวาย คือปรุงแต่งอยู่นั่นเอง;
เขาจึงได้สนใจเรื่องของ พระนิพพานและสมัคร์ ที่จะพอกพูน

หนทางของพระนิพพาน โดยถือว่าคนเราเกิดมาเพื่อพอก
พูนหนทางของพระนิพพานนั้น

สิ่งที่ควรจะคิดมีอยู่อีกหนึ่งว่า การที่เกิดมานี้
เราต้องการหรือไม่ เราพอใจหรือไม่? โดยที่แท้แล้วคนทุก
คนไม่เคยรู้สึกเรื่องนี้ ว่าไม่ได้เคยอยากเกิดโดยตรง แต่ว่า
มันได้เกิดมาแล้ว. แต่พอเกิดมาแล้วได้พบสิ่งซึ่งเป็นอารมณ์
ที่ถูกต้อง ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย หลง
ไหลพอใจในสิ่งเหล่านี้ จึงได้อยากเกิด หรืออยากเป็นอยู่
อยากให้มีอยู่เพื่อจะได้บริโภคน้ำเหล่านั้น. หรือเมื่อได้ยินได้
ฟังว่าทำบุญให้มากตายไปแล้วจะมีสิ่งเหล่านี้ ชนดีกว่านี้
ประณีตกว่านี้ สูงสุดกว่านี้ มีความอยากเกิด ยิ่งขึ้นไปอีก
เพื่อจะให้ได้สิ่งเหล่านี้. นี้มีใจความสำคัญอยู่ตรงที่ว่า
เพราะได้เกิดมาจึงได้บริโภคน้ำ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพ-
พะ ธรรมารมณ์ ซึ่งถูกอกถูกใจ เป็นเหตุให้ยึดมั่นถือ
มั่น เป็นตัวตนเป็นของตนขึ้นมา เป็นการเกิดขึ้นมา แล้ว
ก็พอใจยินดีในการเกิด กลัวความดับหรือความตายเป็น
อย่างยิ่ง เพราะว่าจะต้องพลัดพรากจากสิ่งเหล่านี้. น
เรียกว่าโดยเนื้อแท้แล้วคนไม่ได้เกิดมาเองได้ หรือไม่
ได้ตั้งใจจะเกิดมาด้วยเจตนาของตน มันเป็นไปตามธรรม-

ชาติของสิ่งมีชีวิตที่มีการสืบพันธุ์. ครนเป็นคนขึ้นมาแล้ว จึงได้รับการอบรมที่ให้เกิดความรู้สึกคิดถึง ไปในทางที่อยาก เกิดในลักษณะที่กล่าวมานี้. ถ้าปล่อยไปตามธรรมชาติจริงๆ หรือเอาสัตว์เคี้ยวรจจานเป็นเกณฑ์กันแล้ว ความอยากเกิด จะมีน้อยมาก และจะไม่มีปัญหายุ่งยากเหมือน มนุษย์ด้วยซ้ำไป. เคี้ยวนมมนุษย์จะยอมรับว่า เราเป็นผู้อยากเกิด และเกิดมาเพื่อจะทำอะไรสักอย่างหนึ่ง อย่างนั้นจริงหรือไม่; ถ้าจะถือว่าเราอยากเกิดมา เพื่อจะทำอะไรที่ดีที่สุดที่มนุษย์ ควรจะทำ. ตอนนั้นฟังดูแล้วก็คล้าย ๆ กันว่า เป็นความโง่ ความหลง หรือความเสือกกระโหลกอยู่มากเหมือนกัน เพราะว่าถ้าเลือกเอาในทางที่ไม่เกิดได้แล้ว มันก็ไม่ควรที่จะเกิดมาตั้งแต่แรก. ทำไมจะต้องมาอยากเกิดขึ้นมา เพื่อจะต้องสร้างต้องทำต้องเดินทางไปกว่าจะถึงที่สุด ถึงนิพพานอีกเล่า เรื่องไม่เกิดมันก็ได้อยู่แล้ว ทำไมจะเกิดมาเพื่อให้เป็นภาระด้วยเล่า?

นี่แหละ คือปัญหาหรือต้นเงื่อนของปัญหาที่เป็นตัว อวิชา หรืออย่างน้อยก็มีมูลมาจากอวิชา ที่ว่าคนเรา เกิดมาเอง หรือว่ามีอะไรบังคับให้เกิดมา? และว่าเมื่อเกิด มาแล้วจะต้องทำอะไรบ้าง? คนโดยมากไม่คิดมากถึงอย่าง

นั้น จะคิดคับทสน ๆ แต่เพียงว่า ที่กำลังเกิดอยู่เดี๋ยวนี้ จะต้องทำอะไร. พอเห็นว่าเกิดมาเพื่อสะสมทรัพย์ ก็สะสมทรัพย์เรื่อย ๆ ไปก็แล้วกัน. หรือถ้าเกิดมาเพื่อกิน เพื่อเกียรติ ก็ทำไปเพื่อกินเพื่อเกียรติอีก แล้วถือว่าพอแล้ว มีชื่อเสียงมาก พอใจแล้ว ตายเป็นสุขแล้ว? อย่างนี้ก็เรียกว่าเป็นความทุกข์ของบุคคลนั้นอยู่ไม่น้อยเหมือนกัน ที่เอาเพียงสน ๆ เท่านั้น.

แต่เดี๋ยวนี้คนเราได้รับการศึกษามีความอบรม ให้รู้จักคิดนึกมากกว่านั้น จนกระทั่งมองเห็นว่า การทำอย่างนั้น การได้เป็นอย่างนั้น การได้ทำจนถึงที่สุดของความเป็นอย่างนั้นก็ยังไม่เป็นที่พอใจเราเลย ยังมีอะไรที่เราารู้สึกว่ายังช้อนเร้นอยู่ เราจำใจจำทำเท่าที่นึกได้เพียงเท่านั้น เราอาจจะถูกหลอกถูกลวงอย่างไรก็ได้. เมื่อสงสัยอยู่ดังนี้ ก็คงไม่วายที่จะคิดไปว่ายังมีอะไรยิ่งไปกว่าเกียรติ, ในที่สุดก็จะมาลงร่องลงรอยของธรรมะที่ว่า เกิดมาเพื่อศึกษาให้รู้เรื่องที่สุดที่ประเสริฐสุดของมนุษย์ ให้ได้พบสิ่งที่สูงสุดประเสริฐสุดของมนุษย์ให้จบให้สิ้นสุดลง ตรงสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ ไม่มีอะไรดียิ่งไปกว่านั้นแล้ว. นหมายความว่า เมื่อยอมรับว่าเกิดมา หรือต้องเกิดมา

และเกิดมาแล้ว จะมีอะไรที่จะต้องทำให้ถึงที่สุด จนถือว่าเป็นยอดปรารถนาของมนุษย์ ดังนั้นไม่ควรจะมีอะไร มากไปกว่าสิ่งที่ดับทุกข์ได้สิ้นเชิง และภาวะที่เป็นความดับทุกข์ได้สิ้นเชิง ที่ตนจะพึงลูฟิ่งถึง ตามหลักของพระพุทธศาสนา.

นี่เป็นการกล่าว ได้ว่าพุทธศาสนาเกิดขึ้นมา ในโลกนี้ เพื่อทำให้คนรู้จักสิ่งสูงสุดที่มนุษย์ควรจะเข้าถึง หรือได้รับนั่นเอง. ศาสนาอื่น ๆ ที่มีอยู่แล้วก่อนพุทธศาสนา ก็ล้วนแต่พยายามที่จะตอบปัญหา ว่าเกิดมาทำไมอย่างเดียวกันหมด คือว่ามนุษย์เกิดมาเพื่ออะไรที่ดีที่สุดด้วยกันทั้งนั้น จึงได้บัญญัติความอิมเอิบด้วย กามคุณ เป็นสวรรค์ว่าเป็นสิ่งสูงสุดบ้าง และบัญญัติความสุขที่ไม่เกี่ยวกับกามคุณ เป็นความสุขที่บริสุทธิ์อย่างพรหมโลกว่าเป็น สิ่งสูงสุดของมนุษย์บ้าง กระทั่งมลัทธิที่สอนว่าเกิดมาเพื่อหาความสุขจากความรู้สึกที่ว่าไม่มีอะไรเลย—ไม่มีอะไรเลย, ดังนั้น ก็ยังมี; กระทั่งความที่มีอาการเหมือนกะว่าเป็นอยู่ก็ไม่ใช่ ตายแล้วก็ไม่ใช่ คือไม่มีสัญญาในสิ่งใดหมด เกิดความสุขขึ้นมาจากภาวะอย่างนั้น นั่นก็บัญญัติว่าเป็นสิ่งสูงสุดที่มนุษย์จะพึงได้พึงถึงก็เคยมี และสูงสุดกันอยู่เพียงเท่านั้นในยุคพุทธกาล. พระพุทธเจ้าทรงชวนขวายเป็นศึกษาตามสำนักต่าง ๆ จนจบจนทั่ว

ก็ได้รับคำสอนสูงสุดเพียงเท่านั้น. พระองค์มีปัญญามากพอที่จะไม่เห็นว่าเป็นสิ่งสูงสุดที่มนุษย์ควรจะไต่จะถึง จึงได้ทรงค้นต่อไปตามวิถีทางของพระองค์เอง จึงได้ตรัสรู้อะไรที่ดับทุกข์สิ้นเชิงที่เรียกว่านิพพานนั้นขึ้นมา. แม้ว่าจะสิ่งๆ ที่เรียกว่า “นิพพาน” นี้เรามีพูดกันอยู่ก่อนพุทธกาล, แต่ความหมายของคำว่านิพพาน ในลัทธิอื่น ๆ ไม่เหมือนกับความหมายของคำว่านิพพานในพระพุทธศาสนา, ดังเช่นบางลัทธิบางศาสนาในครั้งกระโน้น ถือเอาความถึงที่สุดของกามารมณ์ว่าเป็นนิพพานและเรียกชื่อว่าเป็นนิพพาน; อย่างนั้นก็เป็นการทำให้เห็นว่าคำพูดนั้นไม่แน่ มันต้องเอาความหมายเป็นเกณฑ์ ถ้าถือว่าเกิดมาเพื่อให้ได้นิพพาน ก็ต้องเป็นนิพพานตามหลักพระพุทธศาสนา อย่าได้เป็นนิพพานตามหลักของลัทธิอื่น เช่นเอาความมสมบูรณ์เป็นนิพพานหรือเอาความสุขเกิดจากสมาบัติชั้นสูงสุดว่าเป็นนิพพานดังนี้เป็นต้นเลย.

เมื่อถือว่านิพพานเป็นจุดหมายปลายทางของเรา ก็ต้องหมายเอานิพพานในพระพุทธศาสนา. นิพพานในพระพุทธศาสนาเมื่อกล่าวสำหรับคนทั่วไปแล้วก็พึงเข้าใจเถิดว่ามันตรงกันข้ามจากคำว่าสังขาร โดยบาลีว่า “สังขารา

ปรมา ทุกฺขา สังขารทงหลายเป็นทุกข้อย่างยิ่ง พุณิพานํ
 ปรมํ สุขํ นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง” ดังนั้น ดังนั้นจึงได้
 ความว่าสิ่งที่เรียว่านนิพพานนั้นก็คือไม่ปรุงนั่นเอง. เกิดมา
 เพื่อไม่ปรุงพึงดูก็ชนิด. ชนิดตรงที่บางคนอาจจะหัวเราะเยาะ
 ก็ได้ว่าเกิดมาเพื่อหาให้พบ “ความไม่ปรุง” ความปรุง
 คือเวียนว่ายไปในสังสารวัฏฏ์ เป็นความทุกข์ ความไม่ปรุง
 คือมีสติปัญญาสูงถึงขนาดที่ ตัดผ้วางกลมมันให้ขาดกระจาย
 ออกไป ไม่ให้หมุนได้อีกต่อไป คือไม่เป็นสังสารวัฏฏ์
 อย่างนี้เรียกว่าไม่ปรุง คือเกิด มาเพื่อหยุดเสียซึ่งสังสารวัฏฏ์
 ให้ถึงที่สุดของความทุกข์คือไม่มีทุกข์เลย นี้เรียว่านนิพพาน
 อย่างนี้ไม่ใช่เป็นเรื่องทลกลบ มหศัจจรรยฺ์ เหลลววิสัยของคน
 หรือว่าเป็นสิ่งที่จะได้ต่อตายแล้ว

ขอให้เข้าใจกันเสียใหม่ให้ถูกต้องว่า สิ่งทีเรียว่าน
 นิพพานนั้นต้องได้ในขณะที่มีความรู้ สึกเป็น ๆ อยู่ อย่างนี้
 ในขณะที่ใดไม่มีการปรุงแท้จริง ในขณะที่นี้เป็นนิพพาน
 ถ้าเกิดขาดก็เป็นนิพพานแท้ ถ้าไม่เกิดขาดก็เป็นนิพพาน
 ชวคราวตงที่กล่าวแล้ว เมอรูจักนิพพานชวคราวแล้ว ก็
 เป็นลู่ทางสว่างไสวที่จะดำเนินต่อไป จนถึงนิพพานถาวรคือ
 นิพพานแท้จริงที่ำบุคคลผู้ลุถึงให้เป็น พระอรหันต์นั่นเอง.

๕๘
 นักเพราะมารู้ว่า สังขารคือปรุง เป็นทุกข์ นิพพานคือ
 ๖ ไม่ปรุง เป็น “สุข” คนทุกคนควรจะเกิดมาเพื่อพอกพูน
 ๗ หนทางของพระนิพพานโดยแท้

๘
 ๙
 ๑๐
 ๑๑
 ๑๒
 ๑๓
 ๑๔
 ๑๕
 ๑๖
 ๑๗
 ๑๘
 ๑๙
 ๒๐
 ๒๑
 ๒๒
 ๒๓
 ๒๔
 ๒๕
 ๒๖
 ๒๗
 ๒๘
 ๒๙
 ๓๐
 ๓๑
 ๓๒
 ๓๓
 ๓๔
 ๓๕
 ๓๖
 ๓๗
 ๓๘
 ๓๙
 ๔๐
 ๔๑
 ๔๒
 ๔๓
 ๔๔
 ๔๕
 ๔๖
 ๔๗
 ๔๘
 ๔๙
 ๕๐
 ๕๑
 ๕๒
 ๕๓
 ๕๔
 ๕๕
 ๕๖
 ๕๗
 ๕๘
 ๕๙
 ๖๐
 ๖๑
 ๖๒
 ๖๓
 ๖๔
 ๖๕
 ๖๖
 ๖๗
 ๖๘
 ๖๙
 ๗๐
 ๗๑
 ๗๒
 ๗๓
 ๗๔
 ๗๕
 ๗๖
 ๗๗
 ๗๘
 ๗๙
 ๘๐
 ๘๑
 ๘๒
 ๘๓
 ๘๔
 ๘๕
 ๘๖
 ๘๗
 ๘๘
 ๘๙
 ๙๐
 ๙๑
 ๙๒
 ๙๓
 ๙๔
 ๙๕
 ๙๖
 ๙๗
 ๙๘
 ๙๙
 ๑๐๐

๑๐๑
 ๑๐๒
 ๑๐๓
 ๑๐๔
 ๑๐๕
 ๑๐๖
 ๑๐๗
 ๑๐๘
 ๑๐๙
 ๑๑๐
 ๑๑๑
 ๑๑๒
 ๑๑๓
 ๑๑๔
 ๑๑๕
 ๑๑๖
 ๑๑๗
 ๑๑๘
 ๑๑๙
 ๑๒๐
 ๑๒๑
 ๑๒๒
 ๑๒๓
 ๑๒๔
 ๑๒๕
 ๑๒๖
 ๑๒๗
 ๑๒๘
 ๑๒๙
 ๑๓๐
 ๑๓๑
 ๑๓๒
 ๑๓๓
 ๑๓๔
 ๑๓๕
 ๑๓๖
 ๑๓๗
 ๑๓๘
 ๑๓๙
 ๑๔๐
 ๑๔๑
 ๑๔๒
 ๑๔๓
 ๑๔๔
 ๑๔๕
 ๑๔๖
 ๑๔๗
 ๑๔๘
 ๑๔๙
 ๑๕๐
 ๑๕๑
 ๑๕๒
 ๑๕๓
 ๑๕๔
 ๑๕๕
 ๑๕๖
 ๑๕๗
 ๑๕๘
 ๑๕๙
 ๑๖๐
 ๑๖๑
 ๑๖๒
 ๑๖๓
 ๑๖๔
 ๑๖๕
 ๑๖๖
 ๑๖๗
 ๑๖๘
 ๑๖๙
 ๑๗๐
 ๑๗๑
 ๑๗๒
 ๑๗๓
 ๑๗๔
 ๑๗๕
 ๑๗๖
 ๑๗๗
 ๑๗๘
 ๑๗๙
 ๑๘๐
 ๑๘๑
 ๑๘๒
 ๑๘๓
 ๑๘๔
 ๑๘๕
 ๑๘๖
 ๑๘๗
 ๑๘๘
 ๑๘๙
 ๑๙๐
 ๑๙๑
 ๑๙๒
 ๑๙๓
 ๑๙๔
 ๑๙๕
 ๑๙๖
 ๑๙๗
 ๑๙๘
 ๑๙๙
 ๒๐๐

ตอน ๒ การเดินทางด้วยปัญญา

๒๘ กรกฎาคม ๒๕๐๘

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ

ยथा ปญฺญาย ปสฺสตี

อถ นิพฺพินฺหตี ทถฺเช

เอส มคฺโค วิสุทฺธิยาติ

ณ บัดนี้จะได้วิสดาพระธรรมเทศนา เพื่อเป็น
เครื่องประดับสติปัญญาส่งเสริมศรัทธาความเชื่อและวิริยะ
ความพากเพียร ของท่านทั้งหลายผู้เป็นพุทธบริษัท ให้
เจริญงอกงามก้าวหน้าในทางแห่งพระศาสนาของพระบรม
ศาสดา อันเป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลายกว่าจะยุติลงด้วยเวลา
ธรรมเทศนาในวันนี้ มีอุปมาประหลาดสืบต่อจาก
ธรรมเทศนาที่ได้วิสดาแล้วในวันธรรมสวนะก่อน ซึ่งใน
วันธรรมสวนะนั้น ได้กล่าวถึงข้อที่ว่า เมื่อกล่าวตามหลัก
พระพุทธศาสนาแล้ว ควรจะถือว่า คนเราเกิดมาทำไม?
และได้ให้อรรถาธิบายโดยปริยายต่างๆ จนสรุปความได้
ว่า, เพราะสังขารคือการปรุงทุกข้อย่างยิ่ง, และเพราะ
นิพพานคือการไม่ปรุงเป็นความสุขอย่างยิ่ง ผู้ที่รู้ความจริง
ข้อนี้แล้ว พึงพอกพูนทางแห่งพระนิพพาน อันสรุปเป็น
ใจความสั้น ๆ ว่า คนเราเกิดมาเพื่อจะเดินไปตามทางที่ให้

ถึงพระนิพพานในที่สุด และให้พยายามที่จะพอกพูนหนทางแห่งพระนิพพานนั้นอยู่ตลอดเวลา ดังนี้ ถ้าไปหลงคิดเสียว่าเกิดมาเพื่อเหตุอย่างอื่นแล้ว ก็คือคนที่ไม่ได้เดินทางไปสู่พระนิพพาน หรือว่าการเกิดมาของเขานั้นไม่ได้เลื่อนไหลไปตามทางของพระนิพพานมี แต่จะเป็นไปตามประสาสามัญชนที่เต็มไปด้วยความเขลาความหลง ซึ่งนำไปสู่ความทุกข์ในที่สุด ส่วนผู้ที่ได้ฟังธรรมะของพระอรหันต์รู้ได้เหมือนกล่าวว่าสังขารเป็นทุกข์ นิพพานเป็นสุข คนควรที่จะพอกพูนทางของนิพพาน ดังนี้ เป็นอันว่าธรรมเทศนาในวันนั้น ได้กล่าวถึงข้อที่ว่า เกิดมาเพื่อจะเดินทางไปสู่จุดหมายปลายทางคือนิพพาน ส่วนในโอกาสนั้นจะได้กล่าวถึงการเดินทางนั้นต่อไปตามลำดับ ว่ามีเป็นอย่างไร

เกี่ยวกับข้อนี้ควรจะมองดูกันอย่างกว้างๆ ทั่วไปเสียก่อนว่า การที่เกิดมานั้นเป็นเหมือนการเดินทาง นั้นข้อหนึ่ง และจะต้องพิจารณาดูว่า เดินอย่างไรเรียกว่าเดินผิดทาง, และเดินอย่างไรเรียกว่าเดินถูกทาง เพราะว่าคนเราอาจจะกำลังเดินอยู่เป็นอย่างมากที่สุด แต่ว่ายังผิดทาง คือไม่ไปถึงที่ที่ควรจะไปถึง การเดินชนิดนี้แม้จะเดินทางอยู่เสมอ ก็

มีไต่หมายถึงในที่นี้ ในที่นี้หมายถึงการเดินทางที่ถูกต้อง มีพระนิพพานคือความดับทุกข์เป็นจุดหมายปลายทาง

ที่ว่า การเกิดของคนเรา เกิดมาในลักษณะที่เป็น การเดินทางไปพระนิพพานนี้ ยังเป็นสิ่งที่ไม่รู้ เพราะ ว่าน้อยคนนักที่จะคิดว่า การเกิดมาของคนเรานี้เป็น การเดินทาง. เขาจะคิดไปตามความรู้สึกที่เกิดขึ้นตามสิ่งแวดล้อมต่างๆ คิดไปตามชอบใจของตน แต่ละคนๆ จึงไม่เหมือนกัน เพราะฉะนั้นจะต้องมีการคิดที่ถูกต้อง การ ปรึกษาหารือกัน หรือการศึกษาที่เพียงพอ จึงจะช่วยให้รู้ ว่า การเดินทางที่แท้จริงนั้นเป็นอย่างไร เดียวกันเราได้อาศัย ภาษิตของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นบุคคลผู้เดินทางจนถึงที่สุด แล้ว มาเป็นหลักสำหรับศึกษาและปฏิบัติ จึงเป็นการ ง่ายเข้า แต่คนส่วนมากก็ไม่ได้สนใจในพระพุทธภาษิต ที่ แสดงถึงทางหรือการเดินทางนี้ ก็มากน้อย.

ยิ่งกว่านั้นยังมีสิ่งที่จะต้องพิจารณาคือต่อไปอีกว่า คำว่า มนุษย์ที่เกิดมาเพื่อได้เดินทางนั้นหมายถึงมนุษย์คนไหน หรือ มากน้อยสักเท่าไร ถ้าคนที่มีความคิดกว้างๆ ก็จะคิดได้ว่า สิ่งถึงมนุษย์ทุกๆ ไปทั้งหมดทั้งสิ้นด้วยกัน เพราะพิจารณาดู แล้วจะเห็นได้ว่า กว่ามนุษย์จะรู้เรื่องหนทางหรือเดินถูก

ทางนั้น, ได้มีมนุษย์เป็นอันมากเดินผิดทาง และค่อย ๆ ถูกทางชนมาตามลำดับ จนกระทั่งเกิดพระพุทธรูปเจ้าที่เป็นผู้เดินทางได้ถูกต้องจนถึงที่สุด. นักแปลว่ามนุษย์ช่วยกันเดินทางเรื่อย ๆ มา ซึ่งในขณะนั้น ๆ ได้ทำให้คนใดคนหนึ่ง มีสติปัญญามากขึ้น ๆ จนเดินได้จนถึงที่สุดดังนี้.

หรือมองกันอีกทางหนึ่งก็คือว่า มนุษย์คนหนึ่งมีอายุอย่างมากก็ไม่เกินร้อยปี, เขาเดินไปอย่างงุ่มง่ามไม่ทำอะไรก็ตาย, เดินไม่ได้สักก็มากน้อย แล้วใครจะเป็นผู้เดินต่อไป ชื่อนักควรรจะเฟื่องแสงถึงลูกหลานของบุคคลนั้น, ที่ได้รับช่วงการเดินต่อไป คือได้รับเอาสติปัญญาที่บรรพบุรุษได้ทำให้เกิดขึ้นเท่าไร, ก็มาทำต่อไปให้เป็นการเดินทางไปสู่ความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นทุกที จนกว่าจะถึงชวอายุคนคนหนึ่งซึ่งการเดินทางนั้นได้ถึงที่สุดเข้าจริง ๆ. นักเป็นการเห็นได้แล้วว่า แม้แต่การมีบุตรหลานเพื่อจะสืบพันธุ์นี้ ก็ควรจะเป็นการสืบพันธุ์ไว้ เพื่อการเดินทางต่อไปจนกว่าจะถึงที่สุด. ลองคิดดูที่ว่า คนที่มีลูกมีหลานเดี๋ยวนี้ คิดอย่างนี้หรือไม่มีลูกมีหลานเกิดขึ้นตาตา ๆ ออกมาเรื่อย ๆ พ่อแม่มีความคิดหรือไม่ว่า พวกนี้แหละคือผู้ที่จะรับช่วงสืบต่อการเดินทาง. ถ้าไม่มีความรู้สึกอย่างนั้นก็แปลว่ายังมีความคิดตาเหมือน กับ

สัตว์ เช่นสุนัขและแมวเป็นต้น คลอคลึงออกมากรูจกรกุก
 อย่างยิ่ง ถึงกับยอมเสียสละชีวิตตน ต่อสู้เพื่อจะเอาลูก
 รอดไว้. อย่างหมีตัวเดียวรจนาหนักทำได้, มนุษย์ก็ทำได้
 เพราะมีความรักที่ครอบงำจิตใจถึงที่สุดในลักษณะเดียวกัน.
 แต่แล้วถ้าเราจะสังเกตดูว่าสัตว์เดียรจนาชนิดนั้น มีความรักลูก
 ต่อสู้เพื่อความรอดอยู่ของลูกทำไม? เพื่อประโยชน์อะไร?
 เราไม่อาจจะพิสูจน์ได้ว่า สัตว์เหล่านั้นจะมีความคิดอย่างไร
 มันคงมีแต่ความรัก ให้ลูกรอดอยู่เท่านั้น ดังนั้นก็ต้องยก
 ให้เป็นเรื่องของธรรมชาติ ว่าทำไมธรรมชาติจึงสร้าง
 ความรู้สึกชนิดนั้นขึ้นในจิตใจของสัตว์เหล่านั้น; ไปๆมาๆก็
 เพื่ออย่าให้สูญพันธุ์นั่นเอง

หมีสัตว์ฟันฉะไม่ให้สูญพันธุ์เพื่อประโยชน์อะไรต่อไป
 อีกเล่า? ในที่สุดก็เพื่อเดินไปเรื่อยๆ โดยวิวัฒนาการไปเรื่อยๆ
 จนกว่าจะถึงที่สุดของสัตว์ที่สืบพันธุ์ต่อๆ กันมานั่นเอง. เราจะ
 เห็นได้ว่า แม้ธรรมชาติแท้ๆ ก็ต้องการไม่ให้สิ่งที่มีชีวิตสูญ
 พันธุ์ เพื่อประโยชน์แก่วิวัฒนาการจนกว่าจะถึงระดับสูงสุด
 ด้วยกันทั้งนั้น นั่นเป็นความต้องการของธรรมชาติ สัตว์
 เดียรจนาทั่วไปก็ตกอยู่ที่ใดกฎเกณฑ์อันนั้น, จะรู้สึกตัวหรือไม่
 รู้สึกตัวนั้นไม่เป็นประมาณ. ฉะนั้นจึงเป็นการกล่าวได้ว่า

การเกิดมาของสัตว์เหล่านั้น ก็เป็นการเดินทาง และเป็น
 การเดินไปเรื่อย ๆ ด้วยวิวัฒนาการนั่นเอง กว่าจะถึงที่สุด
 ตามที่เชื่อกันว่าจะเกิดมาเป็นมนุษย์และสูงสุดขึ้นไปตามลำดับ
 จนเป็นพระพุทธเจ้าก็ไต่ตงหนัก

ที่เรามามองดูที่คนในปัจจุบันนี้ มีลูกมีหลานสืบ
 พันธุ์นี้เพื่อประโยชน์อะไร คนไหนบ้างที่มีความคิดจริง
 ใจว่า มีลูกนี้เพื่อจะสืบพันธุ์มนุษย์เอาไว้จนกว่าจะถึงนิพพาน
 คือให้เดินไปเรื่อย ๆ เท่าที่เห็นกันอยู่โดยมากก็มีความรัก
 ลูก เลี้ยงดูทะนุถนอมยอมเสียสละทุกสิ่งทุกอย่าง เพราะ
 ความรักอย่างหลับหูหลับตา เพื่อให้ดี ให้สวย ให้รวย ทำ-
 นองนันทงนั่น ไม่เคยคิดว่าจะมีพันธุ์เหลืออยู่เพื่อเดินทาง
 ต่อไป หรือสืบต่อหน้าที่ของมนุษย์ชาติส่วนรวม ไม่ใช่
 ของคนใดคนหนึ่งกว่าจะถึงที่สุด เขาไม่มีความคิดเช่นนั้นเลย
 มีความคิดเป็นไปแต่เรื่องส่วนตัว เรื่องของกูอย่างแคบ
 ที่สุด จนกระทั่งว่าลูกของกูคนเดียวเท่านั้นที่มีความหมาย
 จะต้องดีอย่างนั้นจะต้องเด่นอย่างนี้เป็นต้น มีความคิดอุทร
 วิตถารผันหลักธรรมชาติ ผิดหลักธรรมะโดยประการทั้งปวง
 จึงต้องได้รับความทุกข์ทรมานเพราะลูกหลานนั้นอย่างสม

หน้าหน้า ไม่มีประโยชน์อะไรในการที่เกิดลูกเกิดหลานออกมา เพื่อจะช่วยให้มนุษยชาติเดินทางไปถึงนิพพานเร็วเข้า.

นั่นแหละหวังว่า เรื่องนั้นจะเป็นเรื่องที่จะเราให้นำไปคิดกันต่อไปว่าเกิดมาทำไม และจะต้องทำอย่างไร? แม้แต่ว่าจะมีลูกมีหลานเป็นการสืบพันธุ์นั้น จะให้สืบอะไรต่อไปจึงจะเป็นมนุษยชาติพบพระพุทธศาสนา และเป็นพระพุทธบริษัทที่ถูกต้องแท้จริง

ถ้าเราจะคิดว่าคน ๆ หนึ่งเป็นมนุษย์ของตนเองแต่ละคนไม่เกี่ยวของกันแล้ว มนุษยชาติก็จะมีทางที่จะเจริญก้าวหน้าจนเกิดพระพุทธเจ้าขึ้นมาในโลกนี้ได้ หรือแม้แต่ความรู้วิชาการต่าง ๆ ถ้าไม่ช่วยกันสืบต่อมาตามลำดับแล้ว ก็จะไม่เจริญก้าวหน้าขึ้นมามากมายได้ถึงเพียงนี้. เดียวนสงฆ์มนุษย์ช่วยอายุ ๆ หนึ่งทำได้ ก็กลายมาเป็นมรดกของมนุษย์ชั่วคนชนหลังสืบไปตามลำดับ ๆ ทำให้ก้าวหน้าสูงขึ้นขึ้นไป เราจึงมีวิชาการในโลกนี้เหลือเฟือ นี้ก็เรียกว่าอยู่ในทำนองเดียวกันกับทว่า เกิดมาเพื่อวิวัฒนาการของมนุษย์เป็นส่วนรวมกว่าจะไปถึงที่สุด แม้ว่าวิวัฒนาการตามประสาชาวบ้านหรือชาวโลกเป็นสิ่งที่ไม่อาจจะไปถึงที่สุดได้ ส่วนวิวัฒนาการตามแบบของธรรมะที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสรู้

เป็นตัวอย่างนั้น ย่อมจะเป็นไปจนถึงที่สุดอันเป็นจุดหมายปลายทาง คือสามารถดับทุกขสันเชิงได้โดยแน่นอน.

เพราะฉะนั้น เราควรจะได้พิจารณากันต่อไปถึงข้อที่ว่าถ้าถือว่า มนุษย์เกิดมาเพื่อเดินทางไปนิพพานแล้ว เราจะต้องทำอย่างไรกันต่อไปเกี่ยวกับการเดินนั้น ? พระพุทธภาษิตมีอยู่ว่า “สพเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ ยทา ปถญาย ปสฺสติ เมื่อใดบุคคลเห็นด้วย ปัญญา ว่าสังขารทั้งปวงไม่เที่ยง; อถ นิพ พินฺนติ ทกฺข เมื่อนั้นเขาจะเบื่อหน่ายในสิ่งซึ่งเป็นทุกข์; เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา นั่นคือหนทางแห่งพระนิพพาน อันเป็นธรรมหมดจด.” โดยใจความก็คือว่า ต่อเมื่อเห็นความจริงของสังขารทั้งหลายทั้งปวงแล้วเท่านั้น คนจึงจะรู้สึกเบื่อระอาต่อสิ่งที่เรียกว่าสังขารนั้น นั่นเป็นต้นเงื่อนของหนทางที่จะไปสู่พระนิพพานอันเป็นธรรมตาหมดจด.

พระพุทธภาษิตยังมีต่อไป ครบถ้วนถึง ๓ ลักษณะคือว่า “สพเพ สงฺขารา ทกฺขา” กับ “สพเพ ธมฺมา อนตฺตา” อีกด้วย เมื่อใดเห็นสังขารทั้งปวงไม่เที่ยง เห็นสังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ เห็นธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตา เมื่อนั้นย่อมเบื่อหน่ายต่อสังขารที่เป็นทุกข์, นั่นคือหนทางแห่งนิพพาน, หรือต้นเงื่อนแห่งหนทางที่จะไปสู่นิพพาน.

ข้อนี้ต้องสังเกตให้ตัวว่า ต่อเมื่อมีความเข้าใจในเรื่อง

ของสังขารดีแล้วเท่านั้น คนเราจึงจะเกลียดสังขารคือความ
 ทุกข์ ดังเช่นบทที่กล่าวมาแล้วคราก่อน ว่าสังขารทั้งหลาย
 เป็นทุกข์อย่างยิ่ง. พอเริ่มมองเห็นว่าสังขารทั้งหลายเป็นทุกข์
 อย่างยิ่ง. ก็เบื่อหน่ายต่อสังขารเหล่านั้นซึ่งเป็นทุกข์อยู่ในตัว
 เพราะว่าชนชอว่าสังขารแล้วก็มีคามทุกข์เท่านั้นหาไม่สังขาร
 ที่เป็นสุขไม่. ต่อเมื่อไม่เป็นสังขารคือนิพพาน จึงจะเป็น
 ความสุข. แต่ยังมีคำกล่าวบทสุดท้ายของพระพุทธเจ้าพระองค์
 ที่ปฏิเสธเสียทั้งสังขารและไม่ใช้สังขาร, คือว่าจะเป็นสังขาร
 ก็ตามไม่ใช่สังขารก็ตาม ล้วนแต่เป็นอนัตตา คือไม่ใช่ตัว
 ตนที่จะยึดถือเอาเป็นของตนได้ นั่นคือการกล่าวอย่างหมด
 สิ้นเชิง, ว่าสังขารเป็นของไม่เที่ยง สังขารเป็นทุกข์ ทั้ง
 สังขารและทั้งมิใช่สังขาร เป็นสิ่งที่ยึดถือไม่ได้ ไม่มีใคร
 สามารถที่จะยึดถือได้ ว่าเป็นตัวตนหรือเป็นของตน. พอ
 เห็นความจริงข้อนี้ครบถ้วนบริบูรณ์เท่านั้น หนทางจะเริ่ม
 ตั้งต้นเป็นไปในทางที่ถูกต้อง คือตรงตั้งไปสู่ความดับทุกข์หรือ
 ที่เรียกว่านิพพานนั่นเอง.

คำว่า “หนทาง” มีคำอธิบายมากมาย, ท่านทั้งหลาย
 ควรจะเข้าใจเป็นข้อแรกหรือเป็นพื้นฐานเสียก่อนว่า คำว่า
 “ปฏิบัติ” หรือคำว่า “ปฏิบัติ” ก็ตาม สองคำนี้ก็คือ

คำ ๆ เดียวกับคำว่าหนทาง. ปฏิบัติแปลว่าไปตามลำดับ; ปฏิบัติก็แปลว่าไปตามลำดับ. ไปตามลำดับก็คือการเดินทางตามลำดับ หรือว่าหนทางที่มีไว้ให้เดินทางตามลำดับนั่นเอง. ที่เราเรียกว่า “ทาง” เราหมายถึงสิ่งที่ถูกปฏิบัติหรือถูกเดิน แต่ว่าสิ่งเหล่านั้นมันไม่อาจจะแยกกันได้ คือถ้ามีการเดินแล้ว มันก็มีคนเดิน มีทางที่เดินและมีการเดินนั้นด้วย. การเดินกับคนที่เดิน และหนทางที่เดินมันแยกกันไม่ได้ ภาษาบาลีใช้คำ ๆ เดียวกัน คือรากศัพท์รากเดียวกัน แต่ปรุงรูปผิดเพี้ยนกันไปนิดหน่อย, คือเป็นคนผู้เดิน, เป็นหนทางสำหรับเดิน, หรือเป็นกิริยาอาการแห่งการเดิน ดังนทงนน; ศัพท์เหล่านั้น จึงเป็นศัพท์ที่มีรากศัพท์เป็นอันเดียวกันหมด เพราะฉะนั้นเมื่อเราได้ยินคำว่าปฏิบัติ หรือคำว่าปฏิบัติ. ก็จึงรู้เถิดว่ามันหมายถึงการเดินทาง.

และยังมีคำอื่น ๆ อีก เช่นคำว่า “กรรมบถ” ซึ่งแปลว่าหนทางแห่งการกระทำ อันนี้ก็การเดินทางหรือหนทางสำหรับเดินนั้นอีกเหมือนกัน. เมื่อคำที่มีความหมายเป็นหนทางสำหรับเดินมีอยู่มากคำดังนี้ คนที่ศึกษาไม่ได้อาจจะงงหรือหลงว่าช่างมีมากมายหลายหมวดหลายหมู่ เช่นว่ากุศลกรรม-บถสิบนักเป็นหนทาง, หรือว่า ศีลสมาธิ ปัญญา นั้นเป็น

หนทาง, หรือว่า อริยมรรคมีองค์แปด นั้นก็เป็นหนทาง,
หรือ แม้ที่สุดแต่ว่าเมื่อใดเห็นว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง
เป็นทุกข์ และธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา นั้นก็เป็นหนทางอย่าง
นี้เป็นตน.

ถ้าท่านผู้ใดมีความรู้สึกที่สับสนกันอยู่อย่างนี้แล้ว ก็
ควรจะทำให้ความเข้าใจเสียใหม่ ว่าบรรดาสิ่งที่มีชื่อต่าง ๆ กัน
นี้ ที่แท้ก็เป็นเรื่องเดียวกัน เป็นสิ่ง ๆ เดียวกัน; เพียงแต่
ว่าเป็นการกล่าวที่มองกันไปในแง่หนึ่งมุมหนึ่งโดยเฉพาะ ซึ่ง
จะไต่ยกตัวอย่างให้ฟังพอเป็นทางที่จะให้เข้าใจได้.

ทำไมพระพุทธเจ้าจึงตรัสเรียกการประพบัติ ๑๐ ประ-
การว่ากุศลกรรมบถ คือทางกายก็เว้นโทษที่ควรเว้นทางกาย
ทางวาจาก็เว้นทางวาจา, ทางใจก็เว้นในทางใจ, รวมกัน
เป็น ๑๐ อย่าง ที่เรียกว่ากุศลกรรมบถ. นั้นก็เพราะว่าถ้า
ประพบัติตามนั้นแล้ว บุคคลนั้นก็เป็นเหมือนผู้ที่ก้าวหน้า
ไปในทางสูง เปลี่ยนแปลงไปในความสูง ในที่นี้ตรงต่อ
การจะกล่าวระดับต้น ๆ สำหรับคนทั่วไปทุกคน จึงได้กล่าว
ไว้ในรูปนั้น.

ที่นเมื่อต้องการ จะกล่าวให้สูงขึ้นหรือให้เร็ว ๆ
เข้าสำหรับผู้ที่มปัญญาหรือระดับสูงกว่าคนธรรมดา ก็ตรัส

เรื่องอริยมรรคมีองค์แปด มีสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปो
 สัมมาวาจา สัมมากัมมันโตเป็นต้น, บัญญัติข้อความที่สูง
 ขึ้นไป เป็นการปฏิบัติที่สูงขึ้นไปกว่าระดับชาวบ้านตาม
 ธรรมดา; แต่มีความมุ่งหมายก็อย่างเดียวกัน คือให้ทะลุ
 ถึงให้นิพพานเป็นจุดหมายปลายทางด้วยกัน เพียงแต่มีนา
 หนักหรือมีระดับผิดกันบ้างเท่านั้นเอง.

ทีนี้ถ้าจะมองพระพุทธภาษิตสน ๆ ที่ว่า “เมื่อใดเห็น
 อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เมื่อนั้นเป็นหนทาง” นี้เราจะยัง
 เห็นได้ชัดยิ่งขึ้นไปอีกว่า เป็นการกล่าวอย่างรวบรัดเฉพาะ
 ผู้มีปัญญาแต่พวกเดียว เพราะว่าในพระบาลีนั้นก็จะระบุชัด
 อยู่แล้วว่าเมื่อใดเห็นด้วยปัญญา ว่าไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็น
 อนัตตา เมื่อนั้นจึงจะเป็นหนทาง.

ทีนี้ถ้าเราจะมองย้อนกลับลงไปอีกทีหนึ่ง ก็จะเห็น
 ได้ว่าเมื่อมีปัญญาเข้าใจถูกต้องในสิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่เป็น
 สังขารหรือเป็นธรรมชาติเหล่านั้นแล้ว เมื่อนั้นแหละคนเรา
 จะประพฤติปฏิบัติทางกาย ทางวาจา ทางใจ ชนิดที่เป็น
 ความถูกต้องอย่างยิ่ง คือไม่ใช่เป็นการทำตามระเบียบ ตาม
 ธรรมเนียม, ตามแบบพิธีโดยที่ยังไม่เข้าใจ. หรือถ้าจะกล่าว
 อีกทางหนึ่งก็ว่าเพราะคนมองเห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

แล้ว, ปล่อยเขาไปเถอะ จะไม่มีทางที่จะทำอะไรผิดทางกาย
 ทางวาจา หรือทางใจ เพราะอำนาจของความรู้เรื่อง อนิจจัง
 ทุกขัง อนัตตา นั่นเองเป็นเครื่องกำกับเอาไว้ คือเมื่อรู้หรือ
 เข้าใจหรือเห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อย่างถูกต้องแล้ว คน
 เราจะคิดผิด หรือผิดหวัง หรือพูดผิด หรือทำผิดเป็นต้น
 ได้อย่างไรกัน เพราะว่าปัญญาเห็นความไม่เที่ยงเป็น
 ทุกข์เป็นอนัตตาอยู่ชัด ๆ แล้ว จึงหลงผิดอะไรไม่ได้; ทำ
 ไปตามปัญญาหนักแต่ความถูกต้อง เพราะฉะนั้นจึงเป็นศีล
 สมาริ ปัญญา ชนมาเอง หรือว่าเป็นอริยมรรคมีองค์แปด
 ชนมาเอง หรือว่าเป็น กุศลกรรม บลสืบประการชนมาเอง
 เป็นต้น.

จะทำให้ท่านทั้งหลายมองเห็นได้ว่า ถ้าสมมติว่า เราจะ
 ลงมาจากยอด ก็คือเราลงมาจากยอดของปัญญาที่มองเห็น
 อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แล้วทำอะไรข้างล่างหรือข้างใดในถูก
 หมด. ที่นอกทางหนึ่ง เราจะตั้งต้นจากข้างล่างคือรากฐาน
 เราก็คือสร้างรากฐาน ที่กาย ที่วาจา หรือที่ใจให้เป็นการ
 ประพฤติปฏิบัติชนิดที่เป็นไปในลักษณะ ที่จะทำให้เราเกิดมี
 ปัญญาเพิ่มขึ้นทุกวัน. เพราะฉะนั้นถ้ายังเป็นชาวบ้านธรรมดา
 เป็นปุถุชนคนเขลาอยู่ตามสามัญแล้วก็จงเชื่อ แล้วจงพยายาม

ปฏิบัติตามกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนั้นเรื่อยไป ไม่เท่าไร ก็จะมีปัญญาเกิดขึ้นตามลำดับ เพราะว่ามันเป็นการเดินที่ถูกต้อง ในที่สุดก็จะถึงยอดคือได้รับปัญญา คือได้เกิดปัญญาที่มองเห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อีกนั่นเอง. เพราะเหตุฉะนั้นแหละ, เราจะมองจากปลายทางมาต้นทาง หรือจะมองจากต้นทางไปปลายทาง มันก็ควรจะไต่ทั้งนั้น, แล้วแต่ว่าใครเกิดมา มีพินเพอูปนีสัย มีอินทริย์ มีสติปัญญาเล็กน้อยอย่างไรนั้นมากกว่า และสำหรับ บุคคลที่ได้เกิดมา ใน โลกนี้มีอายุยืนยาวมาปานนั้นแล้ว ก็ควรจะมียุปัญญาอย่างใดอย่างหนึ่งเพิ่มขึ้นทุกวัน ๆ จนกระทั่งบดิน พอที่จะมองเห็นได้ว่าสังขารไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตาได้อย่างไร หรือว่าการปรุ้งแต่งไม่หยุดนั้นเป็นความทุกข์อย่างไร การไม่ปรุ้งแต่งเป็นความไม่ทุกข์อย่างไร.

นี้แหละเป็นคำตอบที่พอแล้ว สำหรับจะช่วยให้มองเห็นว่า ทำไมพระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสสิ่งที่เรียกว่า ทาง หรือหนทาง นี้ ไว้ในลักษณะต่าง ๆ กัน : ในอันดับสูงได้ตรัสสติปัฏฐานทั้ง ๔ ว่าเป็นเอกายนมรรค คือหนทางอันประเสริฐสำหรับบุคคลผู้เดียว, เดินไปในทางเส้นเดียว, เพื่อถึงจุดหมายปลายทางเพียงสิ่งเดียว, อย่างนั้นก็มี; คือได้ตรัส

สติปัญญาทาง ๔ นั้นว่าเป็นตัวทาง. และยังมีทางที่ตรัสไว้ในข้ออื่นอีกมากมาย ไม่จำเป็นที่จะต้องประมวลมาในทันทีมากเกินไป จนทำความพินเฝ้ารำคาญ เพียงแต่ต้องการให้ท่านทั้งหลายมองเห็นว่า สิ่งๆ ที่เรียกว่า "ทาง" นั้นจะเป็นทางที่แท้จริงจนมากต่อเมื่อมีปัญญาเห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เข้ามาเจืออยู่ด้วย ถ้าไม่อย่างนั้นแล้ว ยังไม่เป็นหนทางที่แท้จริง, จะเป็นเพียงการตระเตรียมหรือต้นทางอย่างเดียวเท่านั้น. หมายความว่าถ้ายังไม่มียุปัญญาที่จะเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา, การเดินทางนั้นก็ไม่รู้ว่าจะเดินทางไปทางไหน มีแต่จะเดินเข้าหาสิ่งซึ่งเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา มากขึ้นแล้ว ก็จะมี ความทุกข์ซับซ้อนมากขึ้นเท่านั้น. แต่ถ้ามองเสียบ้างว่าสังขารทั้งหลายไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตาแล้ว จิตใจก็จะเดินทางหลักห่างออกจากสังขารเหล่านั้น, ไปตามแนวที่จะข้ามพ้นหรืออยู่เหนือสิ่งเหล่านั้น, ไม่ให้ความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นั้นทำอันตรายตนได้ นี่แหละคือหนทางที่แท้จริง. ที่หลักออกไปจากความทุกข์ไปสู่ความดับทุกข์.

เป็นอันว่าเราทุกคน จะต้องสร้างหนทางที่ถูกต้องแท้จริงขึ้นมาด้วยระบบของปัญญา, พยายามเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ ที่ไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา หรือที่เรียกว่า "ปรุ้งเรื่อย"

ให้เห็นว่าสิ่งเหล่านี้เป็นความทุกข์อยู่ในตัวเอง, ไม่มีอะไรเลย, มีแต่ภาวะแห่งความทุกข์เท่านั้น, ควรจะหลีกเลี่ยงเสียอย่างยิ่ง; เมื่อเป็นดังนั้นก็มีการประพฤติก่อกรรมหรือมีการกระทำชนิดที่ไม่เป็นการปรองดองด้วยกิเลส ตณหาอุปาทาน เพราะว่าเมื่อเห็นความไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตาอยู่แล้ว สิ่งที่ว่าตณหาอุปาทานจะเกิดขึ้นไม่ได้, จะมีอยู่แต่ปัญญาเท่านั้น ปัญญาตนเองเป็นเครื่องป้องกัน ไม่ให้กิเลส ตณหาอุปาทานปรองดองมาได้ ชีวิตจึงเป็นไปในทางได้ในตัวมันเอง คือเป็นวิวัฒนาการที่ดีอยู่ในตัวมันเองเพิ่มขึ้น ๆ จึงนับว่าเป็นการเดินทางอยู่ในตัว.

หวังว่าท่านทั้งหลายจะได้มีความสนใจในคำ ๓ คำ คือ คำว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นี้ให้มากขึ้นกว่าแต่ก่อน หรืออยากจะขอร้องว่า ตลอดเวลาแห่งพรรษา นี้ คงจะได้สนใจเรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา กันมากเป็นพิเศษกว่านอกพรรษา หรือกว่าปีที่แล้วมา ให้พยายามสนใจและทำความเข้าใจในข้อที่ว่าสังขารทั้งปวงไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา ให้ละเอียดให้ปราณีตให้สุขุมยิ่ง ๆ ขึ้นไป; อย่าเพียงแต่ท่องได้หรือว่าจำได้ตามคำอธิบายของผู้อื่น; ให้มองเห็นอยู่ว่า สิ่งที่เป็นการปรองดองเปลี่ยนแปลงอยู่เรื่อยนั้น มีลักษณะไม่เที่ยงเป็นทุกข์

เป็นอนัตตา. ในเมื่อบุคคลไม่รู้ตามเป็นจริงแล้วก็ไปหลง
 ตะครุบเอามาให้^๕เป็นของเที่ยง, เป็นของสุขหรือเป็นอนัตตา,
 คือ^๕เป็นตนของตน; เมื่อ^๕เป็นอย่างนั้นแล้วมันจะเกิดเรื่องเกิด-
 ราวกันอย่างไรขอให้ลองคิดดู. มันเหมือนกับจะไปบังคับ
 สิ่ง^๕ซึ่งมีลักษณะอย่างหนึ่งให้เป็นไปอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเหลือ
 วิชา^๕ที่ใครจะบังคับได้ เช่นจะบังคับไฟไม่ให้มีความร้อน
 อย่าง^๕นี้ มันก็เป็นสิ่งที่น่าหัวเราะน่าสังสาร.

จะ^๕นั้น การที่คนเป็นอนันมากคิดว่าเราเกิดมานะต้อง
 ได้^๕อย่างนั้น ตามชอบใจเราเองไปทุกสิ่งทุกอย่าง; เมื่อไม่ได้
 ก็^๕ร้องไห้, เมื่อ^๕ได้ก็ดีใจ. มีลูกมีหลานเกิดขึ้นก็สอนกัน^๕ได้
 เพียงเท่านั้น ไม่มีอะไรเพิ่ม^๕ขึ้นเป็นความเฉลียวฉลาดมาก^๕จน
 ไป^๕กว่านั้น นี้แหละจะเรียกว่าเป็นการเดินทางตามพระพุทธเจ้า
 ได้^๕อย่างไรรกัน. มีลูกมากก็เดินตามพ่อแม่ในลักษณะอย่างเดียว
 กัน, มีหลานมีเหลนออกมาก็มีการเดินตามกันแต่ในลักษณะ
 อย่าง^๕เดียวกัน, ไม่มี^๕ความก้าวหน้าผิดแผกแตกต่างออกไป
 ใน^๕การที่จะรู้ว่าสิ่ง^๕ทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เป็น
 อนัตตา, หรือ^๕ว่ายึดมั่นถือมั่นไม่ได้.

จะ^๕นั้น ถ้าเราจะให้^๕ลูกหลานรวมทั้งตัวเราเองเดินทาง
 ไป^๕ได้โดยสะดวกรวดเร็วแล้ว ก็^๕ควรจะได้^๕สนใจอบรมสั่งสอน

ความรู้เรื่องความมียศมณัถิอมนั หรือความไม่มียศมณัถิอมนั
 กันให้มากเป็นพิเศษ แม้ว่าเราจะอยู่ในโลกนี้จะต้องมีอะไรกิน
 มีอะไรใช้ มีอะไรทำ มีอะไรดูแลรักษา, ก็จงได้กระทำไป
 โดยไม่ต้องมีความมียศมณัถิอมนั แต่ให้กระทำไปด้วยอำนาจ
 ของสติปัญญา ที่มองเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาอยู่ตลอดเวลา
 พร้อมกันไปทีเดียว. เมื่อลูกหลานเขามีปัญญาในขั้นนี้ ก็
 เห็นสิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นสิ่งที่มียศมณัถิอมนัไม่ได้ อย่างนั้นแล้ว,
 เราก็ปล่อยเขาได้, เขาจะต้องคิดถูกเอง, พุทถูกเอง, กระทำ
 ถูกเอง, ในหนทางที่จะไม่เป็นทุกข์. เราควรจะอบรมสั่งสอน
 ให้เข้าใจอย่างยิ่งในเรื่องความมียศมณัถิอมนัและความไม่มียศ-
 มณัถิอมนั เพราะว่าเด็ก ๆ ของเราจะไม่ต้องร้องไห้มาก
 เกินไป หรือหัวเราะมากเกินไป; ให้เขามีสติปัญญาที่จะอยู่
 เห็นสิ่งที่จะทำให้เขาหัวเราะหรือร้องไห้ให้น้อยให้มากขึ้น;
 ให้มากยิ่งขึ้นทุกที เท่ากับที่เขาเจริญเติบโตขึ้นมาทุกที ๆ.
 อย่างนั้นจะได้ชื่อว่า ทำประโยชน์เกอกลงแก่ลูกหลานเหลน
 เหล่าน้อยอย่างยิ่งทีเดียว เป็นบิดามารดาหรือเป็นบรรพบุรุษ
 ที่ดี ที่มอบหมายช่วงแห่งการเดินทางให้แก่ลูกหลานของตน
 อย่างถูกต้องและรวดเร็ว สมกับชื่อที่มนุษย์ที่เกิดมาเพื่อ
 เดินทาง จากความทุกข์ไปสู่ความไม่มีทุกข์; และแม้แต่ลูก

หลานกียังได้รับมอบหมายการเดินทางนี้เป็นช่วง ๆ ไป ในลักษณะที่จะทำให้มนุษย์เข้าถึงที่สุดจุดหมายปลายทางกันได้ในสักวันหนึ่งโดยแน่นอน.

บัดนี้เราลองดูกันทั่ว ๆ เกิต ว่าในประเทศไทยเรา^{นี้} กิดในประเทศอื่น ๆ อีกมากมายหลายร้อยประเทศ คือทั้งโลก กิด เขากำลังพูดกันเรื่องอะไร เขากำลังสอนลูกสอนหลาน สอนยุวชนของเขาอย่างไร และเขาทั้งหมดนั้นกำลังกระทำ อยู่ในลักษณะเช่นไร คือเขากำลังต้องการอะไร อะไรที่เป็น เหตุให้เขาทำอย่างนั้น จนกระทั่งเกิดความทุกข์ทรมานขึ้นมา ทั่วทั่วทุกหัวระแหงในโลก เช่นที่เป็นอยู่ในเวลานี้.

นี่แหละคือผู้ที่ไม่เดินทางให้ถูกทาง, กลายเป็นเดิน วกไปในทางของพญามาร, หรือซาตาน, หรือภูตผีปีศาจ หรือ อะไรก็แล้วแต่จะเรียก, ซึ่งมีอย่างเดี๋ยวจะต้องเป็นการทน- ทุกข์ทรมาน ในลักษณะที่น่าเวทนาสงสารมากมายหลายแบบ, ไม่สมกับที่ใดเกิดมาเป็นมนุษย์ หรือเป็นมนุษย์ที่พบพระ- พุทธศาสนาเลย. แม้ที่สุดแต่จะเป็นมนุษย์ทั่ว ๆ ไปก็ยังไม่ได้ เพราะคำว่า "มนุษย์" นี้ ถือเอาตามภาษาบาลีหรือสันสกฤต แล้วมีความหมายดีมาก คือคำว่ามนุษย์น แปลว่ามีใจสูงบ้าง, แปลว่าเป็นเหล่ากอของพระมุนผู้จอมปัญญาบ้าง, อะไร ๆ ก็

ล้วนแต่เป็นไปในทางที่สูงกว่าธรรมดาทางนั้น. ถ้าเป็นมนุษย์
แล้วก็จะต้องเดินถูกทางเป็นแน่นอน พอเดินผิดทางก็กลายเป็น
เป็นไม่ใช่มนุษย์ไปในขณะนั่นเอง. ท่านลองคิดให้ผิดแนว
ของธรรมะดูสักขณะหนึ่ง, ในขณะนั้นก็ปรากฏว่าท่าน
ไม่เป็นมนุษย์เสียแล้ว กำลังเดินไปตามทางของภุมพีสถา
ของยักษ์ ของมาร ของสัตว์เดรัจฉานอย่างใดอย่างหนึ่งไป
ไปเสียแล้ว นี้ควรจะมองให้ละเอียดถึงขนาดที่ว่า เราเดินทาง
กันอยู่เรื่อยไปทุกลมหายใจเข้าออก ทุก ๆ ขณะซึ่งจะเรียกว่า
๑ นาทีหรือ ๑ วินาทีก็ตาม. มันเป็นการเดินทางอยู่เรื่อยไป
เปลอเมื่อใดก็วกไปผิดทางเมื่อนั้น.

เพราะฉะนั้น อย่าได้คิดไปในทำนองที่จะทำให้เกิด
ความประมาท เป็นคนประมาท เป็นคนอวดดี, ว่าการเดินทาง
นี้เป็นของง่าย, หรืออาจจะปล่อยให้ล่องลอยไปตามกระแส
น้ำไหล แล้วแต่กระแสจะพาไปก็ยิ่งได้ ตั้งขึ้นว่าเป็น
ความคิดที่ผิดอย่างยิ่ง เพราะว่าพระพุทธเจ้าท่าน ได้สอน
ให้ระมัดระวังการเดินทางนี้ทุก ๆ ขณะจิต เพลอนิดเดียว
ในขณะจิตใดก็มีการแวะออกนอกทาง, วกออกนอกทางได้
และในบางกรณีอาจจะเป็นเอามาก ถึงขนาดที่เรียกว่าผิดทาง
จนยากที่จะกลับเข้ามาสู่หนทางได้อีก หรือต้องใช้เวลานาน

มากเกินไป ถ้าหากว่าจะได้ปลัดตกลงไปในอบายหรือนรก
 เป็นต้น. หมายความว่าได้ทำผิดปล่อยให้ จิตตกถึงลงไป
 สู่อุบัติความต่ำทรามชนิดที่มีชื่อเป็นอบายหรือนรก จนยากที่จะ
 กลับตัวได้ในเวลาอันสั้น. อย่างนี้เรียกว่าเป็นการเดินทาง
 ก้าวพลาดถลาล้าตกร่อง ตกคุ ตกเหว ปลัดตกลงไปจากหน
 ทางที่เดียว. เพราะเหตุที่เป็นผู้ประมาท ไม่เดินอยู่ในทาง
 ไม่มีสติปัญญาที่จะเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา กำกับอยู่อย่าง
 ใดก็กล่าวมาแล้ว; และไม่มีมิตรสหายที่ดีที่จะช่วยประคับ
 ประคองอยู่เคียงข้าง คอยเตือนไม่ให้ปลัดออกไปนอกทาง;
 มีแต่คนตาบอดจูงคนตาบอด หรือว่าคนที่ไม่มีลูกตาจูงคนที่
 ไม่มีลูกตาเปะ ๆ ปะ ๆ กันไปเรื่อย จนโลกนี้เต็มไปด้วย
 ภาวะที่น่าสลดสังเวช น่าทุเรศสงสารเหลือประมาณ ไม่
 มีส่วนที่น่าชื่นอกชื่นใจที่ตรงไหน เพราะเป็นผู้ประมาทเดิน
 ออกนอกทางอยู่ด้วยกันเป็นส่วนใหญ่ ในที่ทุกหนทุกแห่ง
 ตลอดเวลาที่เดียว.

ขอให้ท่านทั้งหลายได้มีความคิดนึกไปในทางที่ว่าเรื่อง
 การเดินทางหรือหนทางนี้ไม่ใช่เรื่องเล็กน้อยเสียแล้ว ไม่ใช่
 เรื่องที่จะทำเล่น ๆ ใดเสียแล้ว แต่ในเรื่องที่ใหญ่ที่สุด เป็น
 เรื่องทั้งหมดทางสิ้นของมนุษย์เรา เป็นเรื่องที่จะต้องทำด้วย

สติปัญญาสามารถ อย่าง ยิ่งหรือ อย่างสุด ยอดของ มนุษย์ เรา. อย่าได้เปลืองแม้แต่ช่วงเวลาทีเดียว. วินาทีเดียว, หรือขณะจิตเดียวเลย มันอาจจะพลัดออกนอกทาง ด้วยเวลาชั่วขณะจิตเดียวได้เสมอไป ถ้าไม่ระวังจิตไว้ทุก ๆ ขณะแล้ว, มีหวังที่จะต้องพลัดออกนอกทาง ถึงกับจมดิ่งลงไปใบบายก็ได้. ควรจะกำหนดพิจารณาความน่ากลัวน่าหวาดเสียวของการทำผิดชนิดนี้ไว้ให้มากด้วยกันจงทุกคน แล้วตั้งตนให้เป็นผู้ที่แจ่มแจ้งแจ่มใสอยู่ด้วยปัญญา เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ในสิ่งที่มีอยู่รอบตัวเราทุก ๆ สิ่งแล้ว การกระทำ การพูด การคิดของเราก็จะเป็นไปแต่ในทางที่อนุโลมกันได้กับปัญญาที่เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตานั้น ไม่มีทางที่จะทำผิดจนเกิดทุกข์โทษขึ้นได้แต่ประการใด.

นี้เรียกว่าเป็นวิธีการเดินทางโดยสรุปเอาแต่หัวใจ, คือใจความสั้น ๆ แล้วขยายออกไปเป็นการประพฤติกฎปฏิบัติต่าง ๆ นานา หลายสิบหมวด ซึ่งตนอาจจะเลือกเอาได้สักหมวดหนึ่งที่เหมาะสมแก่อุปนิสัยของตน; เช่นอริยมรรคมีองค์แปดเช่น สติปัฏฐาน ๔, เช่นกุศลกรรมบถ ๑๐, เช่นสิกขา ๓ หรือบุญญกิริยา วัตถุ ๓, หรืออะไร ๆ ก็แล้วแต่จะเลือกเอา. อย่างพระพุทธเจ้าท่านก็มีบารมี ๑๐ ประการเป็นแนวทาง

เดินไปจากความเป็นมนุษย์ธรรมดา จนถึงความเป็นพระ-
 พุทธเจ้า. นี่ถ้าเราจะคิดว่ามันมากเกินไปสำหรับเราถูก
 เหมือนกัน; แต่ถ้าจะคิดเสียว่าเราทำให้ครบทั้ง ๑๐ อย่าง
 แต่ไม่ต้องมากถึงพระพุทธเจ้าท่านทำ นี่ก็ถูกอีกเหมือนกัน.
 คือว่าบารมีเหล่านั้น ล้วนแต่เป็นการประพฤติกกระทำชนิดที่
 ถูกควบคุมไว้ด้วยปัญญาที่มองเห็นว่า โลกหรือสังขารวิภูหรือ
 สังขารนั้นเต็มไปด้วยความทุกข์ เราต้องการจะข้ามไปจากสิ่ง
 เหล่านั้นไปสู่ฝั่งโน้นคือนิพพาน ด้วยการกระทำชนิดที่มอง
 เห็นสิ่งทั้งปวงตามที่เป็นอย่างจริง ว่าไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็น
 อนัตตาอย่างไรแล้ว, ก็ประพฤติปฏิบัติเพื่อทำลายความยึดมั่น
 ถือมั่นในสิ่งที่ไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตาเหล่านั้นเสีย เพราะ
 ฉะนั้น จึงบำเพ็ญการให้ทานบ้าง, บำเพ็ญเมตตาบ้าง บำ-
 เพ็ญสัจจะบ้าง บำเพ็ญขันติบ้าง บำเพ็ญทุก ๆ อย่างเท่าที่
 เห็นว่าจะเป็นการควบคุมหรือบังคับความรู้สึกที่จะไหลไปใน
 ทางต่ำ อันเกิดจากความที่ไม่เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตานั้น.

สรุปความในที่สุดนี้ว่า การเดินทางนั้นต้องตั้งต้นที่
 การเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แล้วจึงเดินไปด้วยการเห็น
 อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แล้วจึงถึงที่สุดลงด้วยการเห็น อนิจจัง
 ทุกขัง อนัตตาอย่างแจ่มแจ้งที่สุดเช่นเดียวกัน; ไม่มีอะไร

มากไปกว่านั้นเลย. หวังว่าท่านทั้งหลายผู้เป็นพุทธบริษัท จะ
 ได้ถือเอาพระพุทธานุภาพที่พระพุทธรองค์ ทรงแสดงหนทาง
 ไว้อย่างชัดเจนเช่นนี้ จนสำเร็จประโยชน์แก่ตนด้วยกัน

จงทุก ๆ คน

ธรรมเทศนาสมถรรแก่เวดา เอวี ก็มีด้วยประการฉะนี้

ตอน ๓ ที่แท้คนเรามีได้เกิดมา

๕ สิงหาคม ๒๕๐๘

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

สุทฺธิ ธมฺมา ปวตฺตฺนฺตี-ติ

ธมฺโม สกฺกจฺจํ โสตฺพฺโพ-ติ

ณ บัดนี้จะได้วิเสสนาพระธรรมเทศนา เพื่อเป็นเครื่องประดับสติปัญญา, ส่งเสริมศรัทธาความเชื่อ และวิริยะความพากเพียร ของท่านทั้งหลายผู้เป็นพุทธบริษัท, ให้เจริญงอกงามก้าวหน้า ในทางแห่งพระศาสนาของสมเด็จพระบรมศาสดา, อันเป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลาย กว่า จะยุติลงด้วยเวลา ธรรมเทศนาในวันนึ่งฟังถือว่าเป็นธรรมเทศนา ที่เป็นที่อุปพาประระลำดับสืบต่อจากธรรมเทศนาในวันก่อน.

ในวันแรกได้กล่าวโดยหัวข้อที่สรุปว่า คนเราเกิดมาทำไมกัน? แล้วสรุปคำตอบว่า คนเราเกิดมาเพื่อพอกพูนหนทางไปสู่สันติคือนิพพาน นั้นครั้งหนึ่ง, ในครั้งต่อมาได้กล่าวถึง วิธีการเดินทางหรือพอกพูนหนทางไปสู่สันตินั้นว่า จะต้องทำอย่างไร, และสรุปเป็นใจความสั้น ๆ ว่า หนทางที่จะไปสู่นิพพานอันเป็นธรรมหมดจดถึงที่สุดนั้น ก็คือปัญญา

ที่รู้ๆ อยู่ตามเป็นจริงว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง เป็นทุกข์, ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ดังนี้, ผู้ใดมีปัญญาในเรื่องนี้ เรียกว่าเป็นผู้เดินทางไปสู่นิพพานอันเป็นธรรมหมดจด. ข้อความที่เล่ามาเป็นอย่างนี้.

ในวันหนึ่งจักได้กล่าวถึงข้อที่ควร จะได้รับการ พิจารณา ให้ละเอียดลงไปว่า เมื่อบุคคลได้เดินทางไปตามทางของสติปัญญาที่ว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ดังนี้แล้ว มีความรู้สึกเกี่ยวกับความเกิดขึ้นเป็นอย่างไรบ้าง. ผู้ที่ได้ยินได้ฟังได้ศึกษามาจนเข้าใจเรื่องอนัตตาดีแล้ว ย่อมจะตอบได้ว่า ผู้ที่มีปัญญามองเห็นอนัตตานั้น ก็คือบุคคลผู้มองเห็นว่า ไม่มีใครเกิดมา. เมื่อเป็นดังนี้เรื่องก็จะกลายเป็นว่าการเดินทางไปถึงนิพพานนั้น ก็คือถึงความไม่เกิด, คือรู้โดยที่แท้ไม่มีการเกิด. ปัญญาที่เห็นอนัตตานั้น จะทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจเช่นนั้น, แต่ที่แรกไม่มีใครจะรู้สึกเช่นนั้นได้ ก็ต้องรู้สึกไปในทำนองที่ว่าเราเกิดมา แล้วก็มีปัญหาว่าเกิดมาทำไม, แล้วก็มีปัญหาอันผิดบางถูกบ้าง.

ทีนี้จะมีคนที่เขาแย้งขึ้นมาว่า ที่แท้เราจะไม่ได้เกิดมา ละกรรมมัง, ถ้ามีใครคิดกันอย่างนี้ตั้งแต่ที่แรก ก็แปลว่าคนนั้นรู้อรรถระมะขอนดีกว่าคนทั้งหลาย, แต่เดี๋ยวนี้ลองสังเกตดู

จะเห็นได้ว่า ไม่มีใครเคยแย้งเคยค้านหรือเคยข่มเยาะอย่าง
 หนักเลย, เพราะว่าทุกคนมัวแต่โง่แต่หลงว่าตนเกิดมา. เมื่อ
 มีปัญหาถามขึ้นมาว่า เกิดมาทำไม ? ก็ไม่เคยคิดที่จะแย้งว่า
 ไม่ได้เกิดมา, มีแต่ไปมัวคิดปัญหาที่ว่า เกิดมาทำไม ?
 เรื่อยไป ๆ ไม่มีที่สิ้นสุด แล้วก็ตอบไปต่าง ๆ กันตามภูมิ
 ตามชั้นของตน, เป็นเหตุให้หุ้มเถียงกันให้วิวาทกัน ทำนอง
 เดียวกับคนตาบอด ๖ คน คล่าข้างทั้งวงบ้าง ที่เท้าทางสบบ้าง
 ที่หางบ้าง เป็นต้น, แล้วก็ตอบว่าข้างมีรูปร่างตามพรรณนะ
 ของตน ๆ ตอบไปในทางที่ให้หุ้มเถียงกัน ว่ารูปร่างของข้าง
 มันแตกต่างกัน จนได้ทะเลาะวิวาทกัน ฉันทัดก็ฉันทัน.

คนโดยมากทุกวันนี้สงสัยที่สุดก็จะตอบว่า เกิดมาเพื่อ
 ให้ได้อะไรตามใจตนก็แล้วกัน, เพราะถือว่าตายไปแล้วมันไม่
 ต้องเกิดอีก. พวกนี้ถือว่าการเกิดเป็นเพียงการบังเอิญครั้ง
 เดียว. เกิดมาเป็นคนแล้ว พอตายก็เลิกกันไม่มีอะไรอีก.
 คนที่มีความคิดเห็นเช่นนั้น ก็จะต้องมีความคิดไปในทำนอง
 ที่ว่า ชาวที่เกิดมาครั้งนี้นั้น จะต้องกอบโกยเอาไว้มาก่อน,
 สิ่งที่ถูกอกถูกใจ เราก็จะต้องกอบโกยเอาไว้มากที่สุด
 เพื่อประโยชน์แก่ความต้องการของเราเองโดยเฉพาะ, ตาย
 แล้วก็เลิกกัน. นี่เมื่อมีความคิดเห็นกันอย่างนี้โดยมากแล้ว,

คนในโลก, หรือว่าโลกของเรา^{นี้} ก็จะเต็มไปด้วยแต่คนที่ตั้งหน้าตั้งตากอบโกย, แล้วก็แข่งขันกัน, ในที่สุดก็เบียดเบียนกัน. นั่นคือผลของการที่ว่า ไม่มีอะไรมากไปกว่าเกิดมาเพื่อจะกอบโกย.

แต่สำหรับคนที่มีความคิด มีความรู้ มีความเชื่อไปในทางที่ว่า คนยังเกิดอีก นั่นก็มีปัญหาแปลกออกไปในข้อที่ตนจะต้องเกิดแล้วเกิดอีก, ถ้าทำไม่ดีการเกิดครั้งหลังก็จะลำบาก หรือเป็นเรื่องเสียหายร้ายแรงยิ่งขั้นทุกที. คนพวกนั้นก็ตั้งใจจะทำให้ดี, เพื่อว่าการเกิดต่อไปข้างหน้าจะได้ดียิ่งขึ้น. ความคิดเช่นนี้พอจะสรุปรวมลงไปได้ว่า เกิดมาเพื่อจะสร้างความดี หรือสร้างหนทางไปสู่ยอดสุดของความดี. อย่างนั้นก็เป็นการดีมาก.

แต่ในที่สุดก็ไม่มีใครเคยนึกไปถึงข้อที่ว่า โดยที่แท้เรามีได้เกิดอยู่; เพราะว่าไม่มีสติปัญญาเพียงพอที่จะรู้ได้เองเช่นนั้น แม้พระอรหันต์และพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะได้ตรัสไว้สอนเป็นประจำอยู่แล้วว่า โดยที่แท้^{นั้น} คนเรามีได้เกิดมา คือมิได้มีสัตว์บุคคลตัวตน เรา เขา อะไรทำนองนั้นอยู่เลย; คนเหล่านั้นก็ไม่เชื่อ, ไม่ยอมเชื่อ, แม้จะต้องเชื่อเพราะความเกรงใจ หรือด้วยความเคารพ ก็เป็นความเชื่อ

แต่ปาก ความรู้สึกที่แท้จริงที่รู้สึกอยู่ในใจนั้นมันปลว่นด้วย
เรื่องของการเกิด เราเกิดอยู่ มีตัวเราอยู่ มีเราเป็นปัญหา
เฉพาะหน้าอยู่ อย่างนั้นเรื่อยไป.

เป็นอันว่าความรู้ที่จะเกิดขึ้นมาว่า โดยเนื้อแท้คนไม่
ได้เกิดอยู่ หรือไม่ได้มีตัวเราที่เกิดมา นี่เป็นสิ่งที่มิได้ยาก
แต่ในที่สุดเรื่องก็ไปจบลงตรงที่ว่า คนเราโดยเนื้อแท้คน
มิได้เกิดมา หรือมิได้มีอยู่ หรือมิได้ตายไป อยู่นั่นเอง.
เพราะตามความจริงนั้น สังขารทั้งปวงเป็นอนัตตา คือไม่
เป็นตัวคนตัวใคร จึงไม่มีใครเกิดมาหรือใครเป็นอยู่ หรือ
ใครตายไป; มีแต่ธรรมชาติล้วน ๆ เปลี่ยนแปลงไป; ซึ่ง
เราทุกคนจะต้องจำความข้อนี้ไว้ให้แม่นยำที่สุด. โดยพระ-
บาลีว่า: “*สุทฺธิธมฺมา ปวตฺตตฺนฺติ*” ธรรมชาติล้วน ๆ
เท่านั้นเปลี่ยนแปลงไป, ไม่มีบุคคล ไม่มีชีวะ ไม่มีตัวตน
อะไรที่ส่วนไหน มีแต่ธรรมชาติล้วน ๆ เปลี่ยนแปลงไป
ไหลเชี่ยวเป็นกระแสไปทีเดียว.

ข้อนี้คนชาวบ้านตามธรรมดาไม่มีทางที่จะเข้าใจได้, รู-
สึกว่าจะเป็นเรื่องเบาๆ ให้เรดฟัง เบาๆ ให้เต่าฟัง เสียมาก
กว่า; แต่ถึงอย่างนั้น ก็ยังชน หรือฝนนำเอามาพูดจา
พิจารณาซักชวนกันให้ระลึกศึกษาอยู่ตนเอง; เผื่อว่านานเข้า

ก็อาจจะเข้าใจความชอบ^๕ได้บ้าง. พระบาลีที่ว่า “สุทฺธิ ธมฺมา
 ปวตฺตณฺติ” ซึ่งมีใจความว่า มีแต่ธรรมาชาติล้วน ๆ เท่านั้น
 เปลี่ยนแปลงไป นี่เราจะต้องมีความเข้าใจที่เล็งไปยังกลุ่ม
 สังขารร่างกายชีวิตจิตใจ^๕ทั้งหมดทั้งสิ้น ที่สมมุติกันว่าเป็น
 คน ๆ หนึ่ง นี่แหละที่เรียกว่าเป็นธรรมาชาติทั้งหลายล้วน ๆ
 เปลี่ยนแปลงไป.

เท่าที่เราศึกษากันมาโดยมาก เราก็แยกกลุ่มที่รวมกัน
 เป็นคน ๆ หนึ่ง^๕นี้ออกเป็น ๕ ส่วน คือส่วนรูป, ส่วนเวทนา,
 ส่วนสัญญา, ส่วนสังขาร, ส่วนวิญญาณ เป็น ๕ ส่วนแล้ว.
 ที่นี้ในส่วนหนึ่งเช่น ส่วนรูปก็แยกออกไปเป็นมหาภูตรูป,
 อุกาหารรูปอีกมากมาย ถึง ๒๐—๓๐ ส่วน. ที่เป็นเวทนา
 ก็แยกออกไปตามอาการของการเกิด เช่น ทางตา ทางหู
 ทางจมูก ทางลิ้น ทางกายเป็นต้น กระทั่งทางใจเอง; มัน
 ก็ได้เวทนาที่มากมาย ออกไปตามอายตนะและ อารมณ์ ที่มา
 กระทบ; ก็เลยเป็นส่วนเล็กส่วนน้อยย่อยออกไปทุกที. ส่วน
 ที่เป็นสัญญาก็เหมือนกัน, ส่วนที่เป็นสังขารก็เหมือนกัน;
 แจกไปตาม วัตถุ หรือ อารมณ์ ซึ่งเป็น ๒๕ ของ สัญญา^๕นั้น ๆ
 สัญญาก็มีมากส่วนออกไปอีก. สำหรับสังขารก็ยังแยกออก
 เป็นสังขารที่ดี, ที่ไม่ดี, ที่ไม่กล่าวได้ว่าดีหรือไม่ดีดังนี้

เป็นต้น ; และถือว่าเป็นเพียงความคิดนึกที่ก่อกำเนิดขึ้นตามการ
 ปรุงแต่ง. เมื่อสิ่งปรุงแต่งมันมีมาก และทางเกิดแห่งการ
 ปรุงแต่งก็มีมากเช่น ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น
 ทางกาย ; ดังนั้นสังขารคือความคิดเหล่านั้น ก็ถูกแยกออก
 เป็นส่วน ๆ มากส่วน. ส่วนสุดท้ายที่เรียกว่าวิญญูญาณก็ยัง
 แบ่งออกได้ตามอายตนะที่กระทบ คือ ตา หู จมูก ลิ้น
 กาย ใจ ; แล้วยังแบ่งย่อยออกไปเป็นส่วนย่อย ๆ อีก แล้วยัง
 แต่ว่าจะเนื่องด้วยเวลาหรือด้วยภูมิ หรือว่าด้วยชน สูง
 ต่ำอย่างไร.

เป็นอนว่าชนธตง ๕ น ถูกแยกออกเป็นส่วนย่อยแต่
 ละส่วน ๆ มากมายหลายสิบหลายร้อยส่วนทีเดียว, ทางที่จะ
 เข้าใจให้ไต่คือ ให้ถือว่าทุกส่วน ๆ แต่ละส่วนนั้น เป็นเพียง
 ธรรมชาติล้วน ๆ คือว่าเป็นของเกิดเองตามธรรมชาติ, เกิด
 เองตามเหตุตามปัจจัยเครื่องปรุงแต่งของธรรมชาติ, เกิดเอง
 โดยกฎเกณฑ์ของธรรมชาติอะไร ๆ ก็ล้วนแต่เป็นเรื่อง
 ของธรรมชาติ คือตัวสิ่งเหล่านั้นก็เป็นธรรมชาติ; เหตุปัจจัย
 ของสิ่งเหล่านั้นก็เป็นธรรมชาติ อำนาจที่บันดาลให้สิ่งเหล่าน
 นั้นปรุงแต่งไปหมุนเวียนไปก็เป็นธรรมชาติ
 ดังนั้นจึงกล่าวว่ธรรมชาติล้วน ๆ เท่านั้นเปลี่ยนแปลง
 ไป; ไม่มีอะไร ไม่มีส่วนไหนที่จะเป็นสัตว์ เป็นบุคคล

เป็นตัวเป็นตน เป็นเรา เป็นเขา. ถ้าเปรียบเทียบก็เหมือนกับ
 ว่าเราอรธยนต์คนหนึ่งออกไปจนถึงที่สุด; เป็นส่วน ๆ แล้ว
 ยังแยกออกไปอีก เช่นว่าส่วนที่เป็นเหล็กก็แยกออกไปให้
 แหलगละเอียดยจนไม่เป็นเหล็ก; แต่เป็นเพียงส่วนประกอบของ
 เหล็กที่เป็นทองเหลือง ทองแดง เป็นไม้ เป็นยาง เป็น อะไร
 ต่าง ๆ ก็ยังถูกแยกให้ แหलगลงไปอีก ; จนไม่อยู่ในรูปที่จะ
 เรียกว่าทองเหลืองทองแดง เป็นไม้เป็นยางหรืออะไรได้ ต่อ
 ไปคือไปอยู่ในรูปที่เรียกกันว่า อณู หรือปรมาณู ; ในที่สุดก็
 จะเห็นได้ว่าอรธยนต์นั้นมีใต้อยู่จริงเป็นเพียงการประกอบกัน
 เข้า, การคูกกันเข้าของส่วนต่าง ๆ ที่ละเอียดยเหล่านั้น; แล้ว
 มันต้องเป็น ไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ, คือว่าวัตถุ
 หรือสิ่งหนึ่งเมื่อถูกกระทำอย่างนั้นมันมีปฏิกิริยาเกิดขึ้น อย่างนั้น.
 สิ่งที่เราเรียกว่านามนเชอเพลิงกิต สิ่งที่เราเรียกว่าอากาศกิต, สิ่ง
 เราเรียกว่าการกตตณกิต, การเผาไหม้ กิต, วัตถุต่างๆ เหล่านั้น
 กิต, มันมีกฎเกณฑ์ตามธรรมชาติที่ว่าเมื่อถูกกระทำเข้าอย่าง
 นั้น ก็ยอมเกิดปฏิกิริยาอย่างนั้นและปฏิกิริยานั่นเองที่เป็นตัว
 แสดงออกมาให้เห็นเป็นว่า มันเป็นรูปเป็นร่าง เป็นรธยนต์
 ชนมา แล้วก็วิ่งไปได้. ถ้าเราดูไปในทางสมมุติจะเห็นว่า
 รธยนต์นั้นมีอยู่จริง ; แต่ถ้าเราดูไปในทางปรมัตถคอคด้วย

สติปัญญาที่ละเอียดแฉะเห็นวาระของตนมีได้มอยู่จริง เป็น
แต่เพียงประกอบกันเข้าของส่วนย่อยๆ ต่างๆ ถูกต้อง ตาม
เรื่องราวของธรรมชาติแล้ว มันวิ่งไปได้ไม่มีส่วนไหนที่
จะเป็นตัวตนของรถยนต์แต่ละส่วนประกอบต่าง ๆ ที่เป็นไป
ตามกฎเกณฑ์ของสิ่งเหล่านั้นหรือของธรรมชาติ

เมื่อเรามองเห็นในชั้นแรกอย่างนั้นว่า สิ่งที่เรารู้สึก
คล้าย ๆ กันว่าเป็นตัวเป็นตนนั้น มันเป็นเพียงการประชุม
กลุ่มกันเข้า ; หรือที่เรียกว่าการปรุงแต่งนั้นเป็นไปถูกต้องตาม
วิธีการเท่านั้นเอง.

ชีวิตสังขารร่างกายของคนเราคนหนึ่ง ๆ นั้น มันก็มี
ลักษณะอย่างเดียวกันนั้น หากว่ามันมีส่วนประกอบที่ประณีต
กว่า ลึกซึ้งกว่า ประเสริฐกว่า ; เมื่อประชุมกลุ่มกันเข้าแล้ว
มันจึงยิ่งกว่ารถยนต์ มันมีลักษณะเป็นอย่างที่เราเรียนกัน
ว่า คน ๆ หนึ่ง, หรือสัตว์ตัวหนึ่ง ; มีความรู้สึกนึกคิด,
มีการกระทำตามความรู้สึกนึกคิด, และมีความรู้สึกยินดี
ยินร้ายในการเสวยผลแห่งการกระทำนั้น ๆ ; มันสำคัญอยู่
ตรงที่มีความรู้สึกนึกคิดนี้เองจึงทำให้เกิดความรู้สึกไป
ในทำนองที่ว่าตัวเรามีอยู่.

ในการศึกษาค้นคว้าของพวกนักปราชญ์ ที่ไม่ใช่พุทธบริษัท, คือไม่เกี่ยวกับพุทธศาสนา ที่มีอยู่ในฝ่ายตะวันตกของประเทศเรานี้มีอยู่หลายพวก. พวกที่ไปได้ไกลหรือคนทั้งหลายยอมเห็นด้วย ก็คือพวกที่กล่าวว่า ; “เพราะเรารู้สึกคิดนึกได้ จึงถือว่าเรามีอยู่.” ขอให้ฟังดูให้ดีๆ เพราะข้าพเจ้าคิดได้ ข้าพเจ้าจึงมีตัวข้าพเจ้าอยู่ คำพูดอย่างนั้นจะมีน้ำหนักสักเท่าไร, จะมีเหตุผลสักเท่าไร, เพราะว่าความเช่นนั้นย่อมจะต้องปะทะกันเข้ากับ ความคิดของพุทธบริษัท; ที่พยายามแต่จะพูดว่าข้าพเจ้ามีได้ มีอยู่ แม้วว่าข้าพเจ้าคิดได้หรือรู้สึกได้. ถ้าพุทธบริษัทคนใดเกิดไปมีความเชื่อเข้าว่าเพราะเราคิดได้ฉะนั้นต้องถือว่าเรามีอยู่; อย่างนั้นแล้วคนเรานั้นไม่ใช่พุทธบริษัท ; เลยจะกลายเป็นสมาชิกของนักปรัชญาฝ่ายตะวันตกสาขาใดสาขาหนึ่งไปเท่านั้นเอง

เพราะเหตุนี้สมควรจะระวังให้ดี ๆ ว่า ในบรรดาพวกพุทธบริษัทเรานี้ มีใครคนใดบ้างที่กำลังเชื่ออยู่ว่าเพราะเรารู้สึกได้ เพราะเราคิดนึกได้ จึงต้องถือว่าเรามีอยู่. ที่จริงความคิดข้อนี้กันว่าแยกกายอยู่มาก ถ้าไม่มีตัวเราแล้วอะไรจะคิด อะไรจะรู้สึก ; การที่จะมาบอกให้เชื่อว่าสิ่งที่รู้สึกได้ นึกคิดได้ ก็ยังไม่ใช่ตัวเรานั่น เป็นสิ่งที่เข้าใจ

ไต่ยาก ; เรียกว่าแทบจะเหลือวิสัยที่จะ พุกกัน กับ คน ตาม
 ธรรมทานที่เดียว. เพราะเหตุว่าสิ่งที่เรียกว่าจิตใจที่รู้สึก คิด
 นึกใด นั้นเป็นสิ่งที่ละเอียดประณีตลึกซึ้ง สุขุมเกิน ไป กว่าที่จะ
 มาพิสูจน์กัน ได้ว่า มัน เป็น เพียง ธรรมชาติล้วน ๆ ดังนั้น
 เราจะต้องอาศัยหลักในทางพุทธศาสนาที่ว่า “รูปธรรมก็ดี
 นามธรรมก็ดี ทั้ง ๒ อย่างนี้เป็นธรรมชาติเสมอกัน ; หรือถ้าจะ
 มีอะไรมากไปกว่ารูปธรรม นามธรรมอีก แม้สิ่งนั้นก็ยังคง
 เป็นเพียงธรรมชาติเสมอกัน.”

ดังนั้นจึงกล่าวได้เป็นหลักทั่วไปว่ารูปธรรมก็ดี นาม
 ธรรมก็ดี ธรรมชาติหรือสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งรูปธรรม และ
 นามธรรมนั้นก็ดี ทั้ง ๓ อย่างนี้เป็นเพียง ธรรมชาติเสมอ
 กัน. กล่าวสั้น ๆ ก็ว่าร่างกายก็ดี, จิตใจก็ดี นิพพานอัน
 เป็นที่ตั้งแห่งร่างกายและจิตใจก็ดี, ล้วนแต่เป็น ธรรมชาติ
 เสมอกันทั้งสิ้น. ถ้าใครเข้าใจข้อความเหล่านี้ ก็มีทางที่จะ
 เข้าใจได้ว่า แม้แต่สิ่งที่เรียกว่าจิตใจที่รู้สึกนึกคิดใดนั้น ก็
 ไม่ใช่ตัวตน เป็นเพียงธรรมชาติ; ทั้งนี้เพราะเหตุว่า สิ่งที่
 เรียกว่านามธรรมหรือจิตใจมันมีลักษณะอย่างนั้น, มันมีหน้า
 ที่อย่างนั้น, มันมีปรากฏการณ์อย่างนั้นคือการที่รู้สึกคิดนึก
 ไต่ตนเอง. ถ้ามันไม่มีหน้าที่หรือปรากฏการณ์ อย่างนั้น

มันก็ไม่ใช่นามธรรม มันก็ต้องเป็นรูปธรรมไปเสีย แล้วนามธรรมก็ไม่มี. เดียวหน้าเรากำลังพูดกันอยู่ว่า มีทั้งรูปธรรมและนามธรรม; เมื่อรูปธรรมมีลักษณะอย่างหนึ่ง นามธรรมก็ต้องมีลักษณะเป็นอีกอย่างหนึ่ง; แต่ทั้งสองอย่างนั้นยังคงเป็นเพียงธรรมชาติได้เสมอกัน; เพราะว่า เป็นสิ่งที่ เป็นไปได้อเอง, เกิดเองเป็นไปได้อเอง, ตามกฎเกณฑ์ของตัวมันเอง, แม้วามันจะมีอะไร ๆ แตกต่างกันในรูปร่างหรือทางปรากฏการณ์หรือทางหน้าที่การงานเหล่านั้นเป็นต้น.

เพื่อเข้าใจง่าย เราควรจะพิจารณากันถึงรูปธรรมนก่อน, คือส่วนร่างกายนั้นว่าเป็นไปตามธรรมชาติอย่างไร. คนโดยมากเข้าใจว่า แม้แต่ร่างกายนั้นก็ เป็นของ ผิดธรรมชาติเสียแล้ว ไม่ใช่ธรรมชาติเสียแล้ว. เขาจะต้องศึกษาให้รู้ว่าร่างกายนั้นแม้จะมีอะไรมาอย่างผิดแปลกต่าง กันอย่างไรก็ยังไม่ประกอบไปด้วยวัตถุธาตุเสมอกัน. วัตถุธาตุที่เรียกกันว่า, ธาตุดิน, ธาตุน้ำ, ธาตุไฟ, ธาตุลม หรืออะไรก็ตามเหล่านั้นล้วนแต่เป็นธรรมชาติเสมอกัน; เปลี่ยนแปลงไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ จนมาเป็นรูปเป็นร่างอย่างนั้นได้; แล้วก็แยกสลายไปเป็นธรรมชาติเดิม ที่เรียกว่าดินก็กลับไปเป็นดิน, น้ำก็กลับไปเป็นน้ำเป็นต้น, วนเวียนอยู่ในลักษณะ

อย่างนั้นตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ; เพราะว่าวัตถุธาตุ
เหล่านั้นเป็นธรรมชาติ.

ที่นำมาถึงนามธรรมหรือจิตใจ, คืออาศัยความเหมาะสมของวัตถุธาตุจึงแสดงปรากฏการณ์ออกมาได้ และมีวิวัฒนาการทำปฏิภิกิริยาต่าง ๆ ได้ ; นั่นต้องเรียกว่าเป็นธรรมชาติในฝ่ายนามธาตุ ; เช่นเดียวกับที่ร่างกายเป็นธรรมชาติในฝ่ายวัตถุธาตุ วัตถุธาตุกต^{๘๘} นามธาตุกต^{๘๘} มีชื่อเรียกเสมอกันว่าเป็นธาตุคือ ธา-ตุ ; ซึ่งหมายถึงสิ่งที่ทรงตัวอยู่ตามธรรมชาติ ; ไม่มีอะไรมากไปกว่าสิ่งซึ่งทรงตัวอยู่ตามธรรมชาติ. เมื่อร่างกายกต^{๘๘} จิตใจกต^{๘๘} เป็นเพียงธาตุที่ทรงตัวอยู่ตามธรรมชาติดังนี้ ; ก็จะมองเห็นได้ง่ายขึ้นไปอีกว่ามันเป็นเพียงธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงไป ๆ ๆ ; อย่างที่เรียกว่าไหลเชี่ยวเป็นเกลียวไปที่เดียว คือมีความเหมาะสมที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ; และเปลี่ยนแปลงไปอย่างเหมาะสม ไม่มีที่สิ้นสุด. มันจึงมีปรากฏการณ์ดังที่กำลังเป็นคนที่รู้สึกคิดนึกได้และทำอะไรได้อย่างนั้น. และความรู้สึกคิดนึกในสิ่งซึ่งเรียกว่าคนนั้นเอง มีทางที่จะคิดนึกไปแต่ในทางที่จะเป็นตัวเรา ; เพราะมารู้สึกว่าเรานึกได้ เรารู้สึกได้ เราคิดได้เราทำอะไรได้ ประหลาดเหลือเกิน. และความรู้สึกคิดนกกนั้นก^{๘๘}

คิดไปแต่ในทางเป็นตัวเรา เพราะฉะนั้น จึงมีตัวเราอย่าง
นี้ ไม่ยอมเชื่อเป็นอย่างอื่น.

นึกเป็นอันว่า ความโง่เขลาของตัวเองเป็นตัวการหรือเป็น
ต้นเหตุที่ทำให้เกิดปัญหายุ่งยากต่าง ๆ นานา ชนมา เกี่ยว
กับคนที่มีความรู้ความเข้าใจเพียงเท่านั้น; จึงยึดมั่นถือมั่น
อยู่แต่ในทางที่ว่า เราเกิดมา, เรามีอยู่, เราจะตายไป, และ
เราอยากจะทำอีก; เพราะว่าเวลานี้เรายังไม่อยากจะตาย
แล้วทำไมเมื่อตายแล้วเราจะไม่อยากเกิดอีก. ปัญหาจึงได้
มีมาก และมีปัญหาที่ว่าเกิดมาทำไม? นั่นแหละเป็นประธาน
แห่งปัญหาทั้งหลาย; เพราะว่าเป็นเครื่องรบกวนใจ, ทำให้
ไม่รู้ว่าจะทำอย่างไร, หรือจะเดินไปในทางไหน จึงจะถูก
จึงจะดี จึงจะประเสริฐ เป็นต้น. ถ้าเผชิญโชคดี มาได้รับ
ความรู้ของพระพุทธเจ้าเสียก่อนว่า ที่แท้ไม่ได้เกิดมา ให้
ศึกษาให้พินิจพิจารณากันไปโดยทำนองนี้ จนรู้ว่าที่แท้
ไม่ได้เกิดมา; มีแต่ธรรมชาติล้วน ๆ หมุนไปตามเหตุตาม
ปัจจัย จนกว่าจะหมดเหตุหมดปัจจัยเท่านั้น. และเหตุปัจจัย
ที่ทำให้ธรรมชาติเหล่านั้นหมุนไปก็คือความโง่ หรือ อวิชชา
ที่สิงประจำอยู่ในกลุ่ม ๆ นั้น; หรือที่เรียกว่าเป็นสัตว์ตัวหนึ่ง
เป็นคน ๆ หนึ่ง. แม้เป็นเทวดาองค์หนึ่งก็ตาม ก็ยังมีความ

โง่ซึ่งเป็นตัวเหตุให้ธรรมชาติที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม
 เหล่านี้เกิดขึ้น และเปลี่ยนแปลงไปไม่มีที่สิ้นสุด. นับตั้งแต่
 เป็นสัตว์ตัวเล็ก ๆ กระทั่งมาเป็นสัตว์ตัวใหญ่ ๆ มาเป็นคน
 มาเป็นเทวดาเป็นต้น; ก็ไม่มีอะไรมากไปกว่าที่จะเรียกว่า
 ธรรมชาติล้วน ๆ เปลี่ยนแปลงไป; ไม่มีอะไรที่เป็นสัตว์
 บุคคลตัวตน เรา เขา สมตามพระบาลีที่ว่า สุทธิ ธมฺมา
 ปวัตตุนติ ธรรมชาติทั้งหลายล้วน ๆ เปลี่ยนแปลงไป ไม่มี
 อะไรที่มากไปกว่านั้น. เมื่อใดมามีความรู้ความเข้าใจใน
 ปรมัตถธรรม ช้อย่างถูกต้อง; เมื่อนั้นจิตจะหลุดพ้น
 จากอุปาทานทั้ง ๔ ประการ เป็นการลู่ถึงพระนิพพานที่เป็น
 จุดหมายปลายทาง สมกับที่ว่าเราเกิดมาเพื่อถึงพระนิพพาน
 อันเป็นจุดหมายปลายทางได้ด้วยการเดินตามทาง ค้อม
 ปัญญาว่า สังขารทั้งหลายทั้งปวงเป็นของไม่เที่ยง เป็น
 ทุกขและธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา โดยนัยดังที่วิเศษนามา.

ธรรมเทศนาสมถกรรมวิธี แก้วแก้ว กัมมด้วยประการฉะนี้.

ตอน ๔ เดินทางอย่างเบาสบาย

๑๒ สิงหาคม ๒๕๐๘

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสัมพุทฺธสฺส ฯ

โย เว อวิหฺวา อปฺธิ กโรติ

ปฺนุปฺนํ ทฺกฺขมฺเปติ มนุโ

ตสฺมา ปชาน อปฺธิ น กิรรา

ทฺกฺขสฺส ชาตีปฺปภวานุปฺสฺสึตี

ณ บัดนี้จะได้อิสชานาพระธรรมเทศนา เพื่อเป็น
เครื่องประดับสติปัญญา, ส่งเสริมศรัทธาความเชื่อ และ
วิริยะความพากเพียรเป็นต้นของท่านทั้งหลายผู้เป็นพุทธ-
บริษัท; ให้เจริญงอกงามก้าวหน้าในทางแห่งพระศาสนา
ของสมเด็จพระบรมศาสดา อันเป็นทพของสัตว์ทั้งหลาย
กว่าจะยุติลงด้วยเวลา. ธรรมเทศนาในวันนี้ เป็นอุปพา
ปะระลำดับ สืบต่อจากธรรมเทศนา หรือเกี่ยวเนื่องกับ
ธรรมเทศนาที่ได้อิสชานาแล้วในวันก่อน ๆ นับตั้งแต่วันเข้า
พรรษาเป็นต้นมา

ในวันแรกได้กล่าวถึงข้อที่ว่า มีปัญหาเกิดขึ้นว่าคนเรา
เกิดมาทำไม? และในครั้งต่อมาได้กล่าวถึงข้อที่ว่าเกิดมา
เพื่อเดินทางโดยวิธีที่รู้แจ้งในสิ่งทั้งหลายเพิ่มขึ้น; และใน
ครั้งที่ ๓ ได้แสดงถึงที่สุดแห่งความรู้แจ้ง ว่าถ้ารู้แจ้งจริงๆ

แล้ว ก็รู้ว่าคนเราไม่ได้เกิดมา. ผู้ที่ไม่ทราบข้อความ
เหล่านี้มาก่อน ย่อมไม่อาจจะเข้าใจข้อความต่อไปได้ จึง
มีการทบทวนเท่าที่จะเห็นสมควร

ข้อแรกที่ว่าคนเกิดมาทำไม นั้นถือว่าเป็นปัญหาที่
ทุกคนควรจะตอบได้; ถ้าผู้ใดตอบไม่ได้ว่าเกิดมาทำไมก็ดู
จะเป็นคนที่ไม่สนใจเรื่องของตัวเองอย่างยิ่ง. เพราะแม้ว่า
บางคนจะไม่เคยนึกที่จะตอบปัญหาข้อนี้ แต่เขาก็จะต้องมี
ความมุ่งหมายในใจอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่เป็นธรรมดา; ซึ่ง
ถือว่าเป็นความต้องการของเขา และเขาก็เกิดมาเพื่อสนอง
สรูปสน ๆ แล้ว ในโลกนี้ ก็มีการเกิดมาเพื่อกิน, เพื่อกาม,
และเพื่อเกียรติ, เป็น ๓ อย่างด้วยกัน.

เกิดมาเพื่อกิน เห็นได้ง่ายที่เด็ก ๆ เกิดมากเพื่อ
บริโภค. เกิดมาเพื่อกาม ก็หมายถึงคนที่โตแล้ว ติดใจใน
รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสทุกชนิด สะสมทรัพย์สมบัติ
นานาประการ ก็เพื่อการบริโภค รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส.
เหลือจากนั้นก็เกิดมาเพื่อเกียรติ เช่นบางคนเมาเกียรติ หรือ
ทำทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อเกียรติอย่างเดียว แม้ที่สุดบางคน
เกิดมาทำบุญให้ทานหวังจะไปสวรรค์ อย่างนี้ก็ไม่นับไป
จากการหวังเพื่อจะได้มีการบริโภคกาม อันเป็นที่พำนัก

สวรรค์เป็นต้น. หรือแม้ว่าจะตั้งใจไปพรหมโลกซึ่งบริสุทธิ์
ไม่เกี่ยวกับกาม ความหมายก็คล้าย ๆ กับเกียรติ คือเป็น
สัตว์ผู้ที่ใคร่ชอว่าสูงสุดยิ่งใหญ่เหนือกว่าสัตว์ทั้งหลาย.

เพราะฉะนั้นควรจะถือได้ว่า ถ้าปล่อยไปตามธรรมชาติ
ของสัตว์บุद्धชนทั่วไปแล้ว สัตว์ทั้งหลายก็เกิดมาเพื่อกิน
เพื่อกาม และเพื่อเกียรติ ๓ ประการด้วยกันดังนี้; แต่ถ้า
ไม่เป็นบุद्धชนมากถึงอย่างนั้น ก็เป็นผู้ได้ยินได้ฟังคำสอน
ของพระอรียะเจ้าแล้ว ความมุ่งหมายในการเกิดมานั้นจะ
เปลี่ยนไปอย่างไร. ข้อนี้ควรจะมองต่อไปว่า ผู้ที่ได้ยินได้
ฟังธรรมะของพระอรียะเจ้าแล้ว ย่อมรู้อะไรต่าง ๆ พอสมควร;
ที่จะทำให้เข้าใจได้ว่า ชีวิตของคนเรานี้มีวิวัฒนาการสูง
ขึ้นไป ๆ ตามลำดับ จนกว่าจะถึงที่สุด. แล้วผู้นั้นก็มองหา
จุดหมายปลายทาง ให้พบสิ่งซึ่งเป็นจุดหมายปลายทาง
หรือสิ่งที่ดีที่สุดในมนุษย์ควรจะได้; ว่าเกิดมาเพื่อเดินทาง
ไปให้ถึงจุดหมายปลายทางอันนั้น, คือสิ่งที่เรียกว่าพระ-
นิพพานหรืออะไรก็ได้ แล้วแต่จะเรียก; ขอแต่ให้เป็น
ความหมายว่าดีทุกขสันเขิง เป็นสิ่งที่ดีที่สุดในมนุษย์ควร
จะได้. ถ้าตนเองยังไม่ได้ไม่ถึง ก็หวังที่ให้ลูกหลาน
เหลนถึงให้จนได้; ฉะนั้นจึงมีลูกมีหลานเพื่อการเดินทาง

ทรงถดถออีก ก็ไต่กล่าวถึงการเดินทางนั้นว่าจะเดิน
 อย่างไร. คือการเดินทางนั้นไต่แก่การปฏิบัติถูกต้อง อย่าง
 ที่เรียกว่าเดินอยู่ในอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ ความเข้าใจ
 ความคิดเห็นก็ถูกต้อง, ความมุ่งหมายก็ถูกต้อง, การพูดจา
 ก็ถูกต้อง, การทำงานทางร่างกายก็ถูกต้อง, การเลี้ยงชีวิต
 ก็ถูกต้อง, ความเพียรพยายามก็ถูกต้อง, ความรำลึก
 ประจำใจอยู่เสมอก็ถูกต้อง, และความตั้งใจมั่นคือสมาธิก็
 ถูกต้องเป็นความถูกต้อง ๘ ประการด้วยกันดังนี้; รวมกัน
 เขาเป็นอันเดียวกัน แล้วก็เรียกว่าการเดินทางที่ดีที่สุดตาม
 หลักของพระพุทธเจ้า.

และไต่กล่าวสรุปอีกทางหนึ่งว่า การที่เห็นแจ่มแจ้ง
 ในอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เกิดปัญญาเบื่อหน่ายในความทุกข์
 แล้วนนแหละคือหนทางของนิพพาน. นเป็นการกล่าวอย่าง
 ตัดลัดตรงไปยังนิพพาน; และกล่าวในระดับสูงคือปัญญาที่
 มองเห็นความไม่เที่ยง, เป็นทุกข์, เป็นอนัตตา, อยู่เป็น
 ประจำ. ใจความสำคัญของการเดินทางในชั้นสูงและรวดเร็ว
 มีอยู่ดังนี้. และเมื่อสติปัญญาที่เห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา
 เป็นไปแก่กล้าถึงที่สุด (โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือเห็นอนัตตา
 ความไม่มีตัวไม่มีตน, ไม่มีสัตว์, ไม่มีบุคคล) แม้แต่ตัวเรา

เองหลงเข้าใจผิดว่าเราเป็นเรา, เรามีอะไรเป็นของเรา, ก็
 จักไม่มีความหลงอย่างนอกต่อไป; ก็เรียกว่าเป็นผู้ถึงจุดหมาย
 ปลายทาง; เป็นเหตุให้เกิดความรู้ขึ้นมาว่า ตัวเราไม่มี; การ
 เดินทางจึงไม่มี; และเราก็คงไม่ได้อะไรเกิดมาเพื่อจะเดินทาง.

ถ้าฟังไม่ตักกวาน; ถ้าฟังให้ดีก็จะเข้าใจได้ว่า ถ้ายัง
 เป็นปุถุชนคนเขลา, คนพาล, กิเลสตัวตนของตน, หรือมี
 อะไรเป็นของตน; มีตนที่เกิดมา แล้วก็มีปัญหาว่าเกิดมา
 ทำไม, แล้วมีสติปัญญาต่อไปว่าเกิดมาเพื่อจะเดินทางให้ถึง
 ปลายทาง; พอถึงปลายทางเข้าจริง ๆ ก็พบความว่างจากตัว
 ตน ไม่มีตัวตนทั้งในอดีต, ทั้งในปัจจุบัน, ทั้งในอนาคตทั้ง
 นี้เป็นใจความสำคัญ เพราะว่าเป็นการกล่าวแต่ต้นจันต์ปลาย
 ของธรรมะ ซึ่งพระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสสอนไว้ว่าโดยสรุป
 รวมแล้วจักมีอยู่เพียงเท่านั้น คือว่าเมื่อยังหลงไม่รู้จริง ก็มี
 ตัวตนหรือมีของ ๆ ตน; พอหมดความหลง หมดความเข้าใจ
 ผิด หมตอวิชา ก็มองเห็นว่า ไม่มีตัวตน ไม่มีของตน;
 มีแต่ธรรมชาติล้วน ๆ ของธรรมชาติล้วน ๆ เป็นธรรม
 ชาติล้วน ๆ หมุนเวียนเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมดาของ
 ธรรมชาตินั่นเอง.

ร่างกาย คือสังขารจิตใจเหล่านี้ล้วนแต่เป็นธรรมชาติ
หมุนไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ : เกิดก็เกิดตามธรรมชาติ;
ดับก็ดับตามธรรมชาติ; แม้จะถึงจุดหมายปลายทางคือพระ-
นิพพานนั้นก็ยังเป็นธรรมชาติ. เพราะฉะนั้นจึงถือว่าไม่มี
อะไรนอกไปจากธรรมชาติล้วน ๆ มีอยู่หรือเปลี่ยนแปลงไป
ธรรมชาติเหล่าใดมีการเปลี่ยนแปลงก็เปลี่ยนแปลงไป;
ธรรมชาติเหล่าใดเที่ยงแท้ถาวร (โดยเฉพาะคือนิพพาน) ก็
ตั้งอยู่ในฐานะเป็นสิ่งที่เที่ยงแท้ถาวรดังนี้. แต่แล้วกรรม
เรียกธรรมชาติด้วยกันทั้งนั้น. นี้เป็นผู้ที่เข้าถึงความจริงจึง
เป็นผู้ที่หยุดความยึดมั่นถือมั่น ไม่มีตัวตนเกิดมา ไม่มีตัว
ตนเดินทางไปหาอะไรที่ไหน.

แต่ทว่าตามธรรมดาทั่วไปแล้ว ยากที่คนเราจะเป็น
อย่างนั้นได้ เพราะฉะนั้นจึงจำเป็นจะต้องศึกษาค้นคว้าคุย
เขียนกันต่อไป ในเรื่องที่จะให้เกิดปัญญา มองเห็น อนิจจัง
ทุกขัง อนัตตา จนกระทั่งรู้แจ้งความไม่มีตัวตน และหยุด
การเดินทางได้. การเดินทางก็คือการเวียนว้ายไปในวัฏสง-
สารแห่งการเกิด, การแก่, การเจ็บ, การตาย. ไม่มีที่สิ้นสุด;
นี้เรียกว่าการเดินทาง. แม้ในขณะที่เรามีชีวิตอยู่ชาติ
หนึ่งนั้นก็มีการเกิด, การแก่ การเจ็บ, การตาย, ของความ

รู้สึกคิดนึก; ซึ่งถือว่าเป็นตัวเราขณะหนึ่ง ๆ อยู่เสมอ. เราคิดอย่างคนดีก็เป็นคนดี; คิดอย่างคนชั่วก็เป็นคนชั่ว; เลิกจากคิดอย่างคนชั่ว ก็คือตายจากคนชั่วแล้วก็มาเกิดเป็นคนดี จนกว่าจะสิ้นสุดความคิดชนิดนั้นลง; แล้วเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่นต่อไปอีก. อย่างนี้ก็เรียกว่าเป็นการเดินทางเหมือนกัน; เป็นการเวียนว่ายในวัฏสงสารเหมือนกัน คือเป็นการเกิด, แก่, เจ็บ, ตาย, อยู่ในทางจิต ทางใจ หรือทางวิญญาณ ไม่มีที่สิ้นสุด; จนกว่าจะรู้ความจริงที่แท้จริงที่ถูกต้องจึงจะหยุด หรือจึงจะสิ้นสุด; ตลอดเวลาที่ยังไม่รู้จริงจะต้องเดินทางอยู่เสมอ.

ที่นี้สมมุติกันว่า เราต้องเดินทางแน่นอนแล้ว เราก็มีปัญหาแต่เพียงว่า จะเดินวิธีไหนจึงจะค่อยเบาสบายเรื่อย ๆ ไป จนกว่าจะถึงปลายทาง. เพราะฉะนั้นการบรรยายในวันนี้จะได้อีกกล่าวถึงพระพุทธภษิต ที่แสดงถึงการเดินทางอย่างเบาสบายเรื่อย ๆ ไป กว่าที่จะถึงที่สุดจุดหมายปลายทาง. โดยอาศัยพระพุทธภษิตที่ได้อีกขึ้นไว้เป็นนิเชบบทางข้างต้นนั้นเองว่า “โย เว อวิทฺฐา อูปธิ กโรติ ปุณฺณปุณฺํ ทุกฺขมฺเปติ มนฺโฑ—ผู้ใดเป็นผู้ไม่มีปัญญาไม่รู้อัจฉ เป็นคนเขลาเย่อหยิ่งกระทำซึ่งอุปธิ แล้วก็ไต่เขาถึงความทุกข์บ่อย ๆ; ตสฺมา

ปชานัน อูปริน กยิรา ทุกขสฺส ชาติปปภวานุปลสฺสี--เพราะ
ฉะนนบุคคลทั้งเป็นผู้รักด้วยเสมอ; มองเห็นแดนเกิด
แห่งความทุกข์เสมอ; แล้วอย่ากระทำซึ่งอุปริน." ดังนี้

คำแปลตามตัวหนังสืออย่างนั้นเข้าใจยาก จึงต้องอธิบาย
สิ่งที่เรียกว่าอุปรินนั้น โดยเปรียบเทียบก็คือการหาบคอน;
คำว่าอุปริน แปลว่าเข้าไปทรงไว้, เข้าไปแบกไว้, เข้าไป
ถือไว้, หรือสิ่งซึ่งตนได้เข้าไปแบกไว้ ทนไว้ หาบไว้,
คอนไว้, อย่างไม่ไถ่ไต่. คนที่ไม่ปัญญาไม่มีความรู้ เป็นคน
เขลา ย่อมแบก ย่อมหาม ย่อมหาบ ย่อมคอน อย่างนั้น
เรียกว่า "กระทำซึ่งอุปริน" เขาก็ต้องเข้าถึงความทุกข์อยู่
เสมอ ๆ. ส่วนผู้ที่มีความรู้ ย่อมเห็นว่าการหาบ, การคอน,
การแบก, การทน, หรืออะไรเหล่านั้น เป็นแดนเกิดแห่ง
ความทุกข์; เขาก็ไม่ทำการแบก การหาบ การคอน.

ถ้าจะเปรียบกับการเดินทาง เราจะเลือกเดินไปสบายๆ
หรือว่าจะแบกของหนักเอาไปด้วย? ปัญหาที่ย่อมจะเกิดขึ้น
ว่าเดินอย่างไรจึงจะเบาสบาย ไม่แบกเอาของหนักไปด้วย.
เพราะคนก็มักจะสงสัยว่าจะเอาอะไรไปกิน; ถ้าไม่แบกข้าว
สาร น้ำตาลอะไรต่างๆ เอาไปแล้วจะกินอะไร. คนฉลาด
เขาก็ตอบว่าถ้าฉลาดจริง ก็หาเอาได้ตลอดทาง; ถ้าเป็นคน

โง่ไม่อาจจะหาได้ตามกลางทาง ก็ต้องแบกต้องทูน ต้องหาบ
ต้องหาม ต้องเห็นคต้องเห็นอย ตลอดเวลาที่หาม. ส่วนคน
ฉลาดหาได้ตลอดทางก็ไม่ต้องแบกต้องหาม; อย่างนั้นต้อง
ผิดแปลกแตกต่างกันมากทีเดียว. การเดินทางไปในิพพานมี
ปรากฏชัดอยู่ในพระพุทธานิพนธ์แล้วว่า “อย่ากระทำซึ่ง
อุปธิ” คือทำการแบกหาม เพราะว่าถ้าทำการแบกหามแล้ว
ก็จะหนักจนเดินไปไม่ได้. เพราะสิ่งที่เรียกว่าอุปธินั้น ทำ
ให้เกิดการหนักจนไปไม่ได้ เหมือนที่เรามีอุปธิ ในบ้าน
เรือนของเรา เราจะแบกเอาบ้านเรือนเดินทางไปได้อย่างไร
หรือว่าเรามีเรือกสวนไร่นา เราจะแบกเอาเรือกสวนไร่นา
ไปได้ได้อย่างไร. นั่นแหละอาการที่ต้องแบกต้องหามขนาดที่
เดินไม่ไหวอย่างนี้เรียกว่า “อุปธิ.”

ถ้าถามว่าสิ่งใดเป็นอุปธิ คำตอบก็ว่า ใดแก่สิ่งที่กำลัง
ยึดมั่นถือมั่นอยู่นั่นเอง. เดียวนี้ใครกำลังยึดมั่นถือมั่นอะไร
ก็เป็นเรื่องส่วนตัวของบุคคลนั้น; กล่าวรวม ๆ กันไปก็คือ
ยึดมั่นถือมั่นในเรื่องรูป, เสียง, กลิ่น, รส, สัมผัส; ยึดมั่นถือ
มั่นในวัตถุปัจจัยของเรื่องกิน, เรื่องกาม, เรื่องเกียรติ; ยึด-
มั่นถือมั่นเงินทองเข้าของทรัพย์สินสมบัติ, เกียรติยศ, ชื่อเสียง
บารมี, หรืออะไรต่าง ๆ, แล้วแต่จะจาระไนออกไป เป็น

เรื่องที่จาระไนไม่ไหว. แต่อย่าลืมว่า แม้ที่สุดแต่สิ่งที่เรียกว่า บุญกุศลก็เป็นอุปถัมภ์เหมือนกัน ; ดังพระพุทธภาษิต ว่า “บุญโดยปกติ” บุญก็ยังเป็นอุปถัมภ์; เพราะว่าแม้สิ่งที่เรียกว่า บุญ ถ้าไปแบกไปหามเข้าก็หนักเหมือนกัน. “แบกหาม” ในที่นี้หมายถึงยึดมั่นถือมั่น ด้วยอุปทาน ว่าเป็นของเรา. เทียบให้เห็นได้ง่าย ๆ ว่าบุญกับบาป ถ้ายึดถือแล้วก็เป็น ของหนักเหมือนกัน ; เช่นว่าเราจะแบกก้อนหินเอาไปมันก็ หนัก, เราจะแบกถุงเงินถุงทองเอาไป มันก็ยิ่งหนัก, แม้ แต่จะแบกถุงที่เต็มไปด้วยเพชรพลอย มันก็ยิ่งหนักอยู่นั้น; ชนชอว่าแบกแล้วย่อมเป็นความหนักทงหน.

เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า แม้สิ่งที่เรียกว่าบุญ ก็ เป็นอุปถัมภ์. การกล่าวเช่นนี้มิใช่เป็นการสอนให้หยุดทำบุญ; หรือเลิกทำสิ่งซึ่งเรียกว่าบุญ เพียงแต่สอนว่าอย่าไปแบกมัน เข้าเท่านั้นเอง. ทำก็ให้มากได้ตามที่ตัวต้องการ เหมือนกับ เราอยากจะมีเงินสักเท่าไรเราก็หาได้; แต่แล้วอย่าเอามาแบก มาทนนไว้บนศีรษะ; ให้วางไว้ตามที่ควรจะวาง ไม่มาหนักอยู่ บนศีรษะก็แล้วกัน; จะมีสักเท่าไรก็ได้รับความสะดวกมาก ใช้นั้นประโยชน์ได้มาก; แต่ถ้ายิ่งมีมากยิ่งเอาทนนไว้มาก มันก็ยิ่งหนักมาก จึงไม่เป็นการสมควร.

สิ่งที่เรียกว่าบุญเหมือนกัน จะสร้างสรรค์กัน

อย่างไรเท่าไรก็ได้, แต่อย่ายึดถือให้เกิดเป็นอุปธิขึ้นมา. การกล่าวเช่นนั้นคงจะเข้าใจได้ยากสำหรับคนธรรมดา ซึ่งไม่ค่อยได้ย่นไต่ฟังคำสอนเรื่องชนิดนี้ ขอนับเป็นข้อที่จำเป็นจะต้องเป็นอย่างนี้ จะเป็นอย่างอื่นไม่ได้.

เพราะฉะนั้น ท่านทั้งหลายจะต้องขยันสดับตรับฟัง เรื่องความยึดมั่นถือมั่น หรือความไม่ยึดมั่นถือมั่นนั้นให้มากพอสมควร ก็จะเข้าใจได้สักวันหนึ่งโดยแน่นอน ว่าเราจะเป็นอย่างนี้โดยไม่ต้องยึดถืออะไรเลยนั้นจะทำอย่างไร; แม้จะมีอะไรก็ไม่ต้องแบกต้องทูนไว้. นักเห็นกันอยู่แล้ว ว่าจิตใจมันแอบไปแบกไปทูนเอาไว้เรื่อยไป; เช่นว่ามีเงินแม้ไม่ได้เอามาแบกไว้บนบ่า ทูนไว้บนหัวก็ตาม, แต่ก็ไปแบกไปทูนไว้ด้วยจิตใจ; นั่นก็คือความยึดมั่นถือมั่น. มีลูกมีหลาน ไม่ได้เอามาแบกทูนไว้บนศีรษะก็ตาม แต่ก็แบกหรือทูนไว้ด้วยจิตใจ. แม้เรื่องมีเกียรติ มีบุญ มีอะไรก็ตามเมื่อมีการแบกการทูนไว้ด้วยจิตใจ มันจึงเป็นของหนัก. ถ้าไม่มีการทูนโดยทางใจ ก็ไม่เป็นของหนัก; นี้แหละเรียกว่าการไม่กระทำซึ่งอุปธิ

อุปธิหมายถึงการแบก, การทูน, การหาบ, การหาม, การอะไรต่าง ๆ ซึ่งรวมเรียกสั้น ๆ ว่าอุปธิ แปลว่าการถือไว้ หรือทรงไว้. การเข้าไปทรงไว้ หมายความว่าเราเข้าไปอยู่ข้างใต้ แล้วสิ่งเหล่านั้นบรรทุกอยู่บนเรา; อากาโรอย่างนี้ เรียกว่าอุปธิ. คนไม่รู้ไม่ฉลาดย่อมกระทำอุปธิคือการแบก, การทูน, การหาบ การหาม อะไรต่าง ๆ ไว้เต็มไปหมด อย่างว่าแต่จะเดินไปเลย แม้หนึ่งอยู่นอนอยู่ก็ยิ่งเอามาแบกมาทูนไว้ ไม่มีเวลาสร้างเลย; นี้เรียกว่าผู้กระทำซึ่งอุปธิ. เขาเป็นผู้เขลาอย่างนี้แล้วย่อมประสพ ความทุกข์ หรือเขาถึงความทุกข์อยู่เสมอแล้ว ๆ เล่า ๆ ส่วนผู้ใดมีปัญญามองเห็นว่าการแบก, การทูน, หรืออุปธินี้, เป็นต้นเหตุให้เกิดความทุกข์; เขาก็ประพฤติกระทำในทางตรงกันข้าม

ข้อที่ว่าการแบก, การทูน, เป็นต้นเหตุแห่งความทุกข์นี้ ท่านทั้งหลายก็สวดร้องท่องบ่นอยู่ทุกวัน ได้แก้บทว่าสังขิตถน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา, เสยฺยถิทํ, รูปปาทานกฺขนฺโร, เวทฺฐปาทานกฺขนฺโร, สญฺญปาทานกฺขนฺโร สงฺขารปาทานกฺขนฺโร วิญฺญาณฺฐปาทานกฺขนฺโร ดังนี้เป็นต้น; ซึ่งมีใจความว่า เมื่อก้าวโดยสรุปลแล้ว เบญจขันธ์ที่ประกอบอยู่ด้วยความยึดมั่นนั้นแหละเป็นตัวทุกข์. อย่าได้ไปโทษความ

เกิด, ความแก่, ความเจ็บ, ความตาย, อะไรให้มากนัก; เพราะว่าความเกิด, ความแก่, ความเจ็บ, ความตาย, เป็นต้นนั้น ถ้าไม่ไปยึดมั่นถือมั่นแล้ว มันหาเป็นความทุกข์ไม่ คนได้ไปยึดมั่นเบญจขันธ์ที่มีความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย จนเกิดความรู้สึกสำคัญมั่นหมายว่า ความเกิดเป็นของเรา, ความแก่ของเรา, ความเจ็บของเรา, ความตายของเรา, อย่างนั้นมาแล้ว จึงได้เป็นทุกข์ต่างหาก. ถ้าไม่มีความยึดมั่นถือมั่น คือไม่แบกเอาความเกิด, ความแก่, ความเจ็บ, ความตาย, ไว้แล้วมันก็ไม่เป็นทุกข์. ฟังดูก็น่าหวัทว่าคนเขลาเหล่านี้ได้แบกเอาความเกิด, ความแก่, ความเจ็บ, ความตาย, ไว้เป็นอุปรี หรือเป็นของของตน, คือบรรทุกหนักอยู่บนตน; เพราะความสำคัญว่าความเกิดก็ของเรา, ความแก่ก็ของเรา, ความเจ็บก็ของเรา, ความตายก็ของเรา; จึงเป็นผู้ทรมความทุกข์อย่างที่จะหลีกเลี่ยงไม่ได้.

ถ้าอย่ายึดมั่นถือมั่น แม้ในความเกิด, ความแก่, ความเจ็บ, ความตายแล้ว, ก็หาเป็นทุกข์ไม่. ผู้ที่ไม่แบกไม่ยึดในเรื่องความเกิด, ความแก่, ความเจ็บ, ความตายนั้น ก็คือผู้ที่เห็นอนิจจัง, ทุกขัง, อนัตตา อย่างถึงที่สุดแล้ว; เห็นความไม่มีอะไรเป็นตัวตน หรือเป็นของตนแล้วนั่นเอง.

เมื่อเราเข้าใจคำว่า ความยึดมั่นถือมั่นดี เราก็อธิบาย
 คำว่าอุปธิได้ดี เพราะโดยเนื้อแท้ก็เป็นเรื่องเดียวกันเป็นสิ่งที่
 เดียวกัน. ความยึดมั่นถือมั่น ก็หมายความว่าจิตใจได้เข้าไป
 ไปยึดถือสิ่งนั้น ๆ เข้าไว้. ความที่จิตใจเข้าไปยึดถือมัน มัน
 หมายความว่าสิ่งนั้น ๆ มาบรรทุกอยู่บนจิตบนใจที่บดบอบอยู่บน
 จิตบนใจ ดังนั้นจึงมีความทุกข์. เช่นไปยึดถือว่าเงินของเรา
 เข้าเมื่อใด เงินไม่ว่าอยู่ที่ไหน ก็มารวมกันอยู่บนศีรษะของ
 บุคคลนั้นทันที; แม้จะฝากไว้ในธนาคารก็มาอยู่บนศีรษะ
 ของคนนั้นทันที; นี้เรียกว่าความยึดมั่นถือมั่นหรือเรียกว่า
 อุปธิในที่นี้.

เพราะเหตุฉะนั้นเอง วัวควาย, ไร้เนา, ที่อยู่ตามทุ่ง
 ตามนา ก็สามารถที่จะวิ่งมาอยู่บนศีรษะของเจ้าของทันที;
 เมื่อมีความยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นเจ้าของ หรือยึดมั่นถือมั่นอย่าง
 ไตก็ตาม. เมื่อไม่มีความยึดมั่นถือมั่น มันก็อยู่ตามที่มันอยู่
 จะใช้สอยเมื่อไรก็ทำไปตามที่ถูกต้องก็ไม่ต้องมาอยู่บนศีรษะ
 ของเรา; ความทุกข์ก็ไม่ได้เกิดขึ้น; สิ่งที่ต้องการจะได้ก็จะทำ
 ก็ทำได้โดยไม่ต้องมีความทุกข์.

ดังนั้นเรื่องความยึดมั่นถือมั่น หรือไม่ยึดมั่นถือมั่น
 เป็นเรื่องสำคัญที่สุดสำหรับคนเราทุกคน; และโดยเฉพาะ

อย่างยิ่งคือผู้ที่จะเดินทาง, เพราะว่าถ้าแบก, ทน, หาบ, หาม, อยู่เต็มหนักเสมอไปแล้ว จะไปได้อย่างไร; ต้องทำให้เป็นความเบาสบาย ไม่มีการแบกหาม, หาบทนอะไร, ตัวอย่างเหมือนเรานั่งรถไฟไปเรามีสตางค์ไปซื้อของกินจนตลอดทาง หรือว่ามีคน คอยเอาอาหารมาส่งให้ตลอดทาง เหล่านั่นเป็นได้แบบนี้ เพราะเราจัดกฎวิธีเราทำกฎวิธี; เพราะเรารู้เรื่องสิ่งเหล่านี้ดี จึงทำให้เป็นอย่างนั้นได้.

การเดินทางในทางจิตใจเพื่อจะไปสู่จุดหมายปลายทาง คือนิพพานนั่นก็เหมือนกัน เราจะต้องทำให้ไม่มีการแบกการทน; ให้เราเดินตัวเปล่าเดินเบาสบายไปโดยเร็วเพื่อถึงจุดหมายปลายทาง อย่างนี้แหละจึงกล่าวว่า แม้เราจะทำบุญก็จงทำบุญให้เป็น; อย่าให้บุญนั้นกลายเป็นอุปธิชน; แต่ให้บุญนั้นกลายเป็นเครื่องอำนวยความสะดวกเหมือนกับผู้ที่คอยส่งอาหารให้เรากิน, ทุกคราวที่เราหิว, ในระหว่างที่เราเดินทาง นั้นใจก็ฉนั้นนั่น. ถ้าผิดจากนั้นแล้วบุญนั้นเอง จะกลายเป็นอุปธิ, และเป็นความหนักอย่างยิ่งจนเดินทางไม่ได้; ก็เป็นเรื่องน่าขบขัน; และในที่สุดก็กลายเป็นเรื่องน่าเวทนาสงสารอย่างยิ่งสำหรับผู้ที่มีบุญมากกุศล เทอ ๆ ตาม ๆ กันไป โดยไม่รู้ว่าแม้สังนิกเป็นอุปธิได้ ในเมื่อมีความยึดมั่นถือมั่น.

ทุกคนมีหลักการประพฤติปฏิบัติ ในอันที่จะเว้นจาก
 ความชั่วแลวกทำความดี; หมายความว่าความดีที่ทำได้นั้น
 ไม่ใช่เป็นสิ่งที่ต้องแบกต้องหามเอาไว้; เพราะว่าเราต้องรู้จัก
 ทำจิตให้บริสุทธิ์ คือปราศจากความยึดมั่นถือมั่น สิ่งใดอยู่
 เสมอด้วย, ฉะนั้นความดีจึงไม่ต้องยึดถือ; เราจะมีความดี
 สักเท่าไร ก็ไม่ต้องยึดถือ; ความดีก็กลายเป็นบริวาร คอย
 รับใช้คอยอำนวยความสะดวก ไม่มาทับถมสมอยู่บนศีรษะ
 ของผู้นั้นเลย. นี้เรียกว่าเขารู้จักจตุรจัก ทำอย่างถูกต้อง กับ
 การเดินทางในทางจิตใจ; ได้แก่การทำความดีให้ก้าว หน้า
 ให้มาก ให้สูงยิ่ง ๆ ขึ้นไป. ถ้าเข้าใจผิด มันก็จะกลายเป็น
 เพียงการสะสมสิ่งต่าง ๆ ที่จะทับถมตนเองให้เคลื่อนไหว
 ไม่ได้ ให้กระดูกกระดูกไม่ได้ในที่สุดเพราะความยึดมั่น;
 แล้วก็จมอยู่ในความทุกข์ตลอดเวลา เพราะถูกทับถมมีความ
 หนักจนกระดูกกระดูกไม่ได้ในตนเอง.

การกล่าวตงนกะเพื่อจะชี้ให้เห็นว่า แม้เราจะต้องเดิน
 ทาง ด้วยการทำความดี เราก็ต้องทำให้ถูกต้องตามเรื่อง
 ตามราว อย่าให้ความดีหรือบุญกุศล นั้นกลายเป็นอุปสรรค
 ใด; เพราะว่าถ้าเกิดเป็นอุปสรรคขึ้นมาแล้วยอมเป็นของหนักทง

นั้น; และทุกสิ่งเป็นอุปธิได้ไม่ยกเว้นอะไร แม้กระทั่งบุญก็ยังเป็นอุปธิได้ ถ้ามีความยึดมั่นถือมั่น.

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงกำชับไว้ว่า อย่ายึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งหลาย โดยความเป็นตัวตนหรือเป็นของ ๆ ตน; โดยพระพุทธภาษิตว่า “สพฺเพ ธมฺมา นาลิ อภินเวสาย” - สิ่งทั้งหลายทั้งปวงอันใคร ๆ ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวตน หรือของ ๆ ตนดังนี้; ซึ่งเป็นข้อความที่ท่านทั้งหลายเคยฟังมาแล้วอย่างซ้ำ ๆ ซาก ๆ. และข้อความนั้นก็เป็นอย่างเดียวกันกับพระพุทธภาษิตข้อที่กำลังกล่าวอยู่นี้ว่า: ผู้ใดเป็นคนเขลาไม่รู้ ย่อมกระทำซึ่งอุปธิ, คือความแบก หาม หาบ คอนต่าง ๆ ในสิ่งที่ตนรัก ตนพอใจ; และไม่รัก ไม่พอใจ เขาจึงต้องได้รับความทุกข์.

สิ่งที่เป็นอุปธิหรือยึดมั่นถือมั่นนั้น มีได้โดยมากในสิ่งที่เป็นที่รักที่พอใจ แต่แม้สิ่งที่ไม่เป็นที่รักที่พอใจก็เป็นอุปธิได้: เช่นความโกรธไม่รู้สร้าง ความเกลียดไม่รู้สร้าง. อย่างนี้สิ่งที่เราไม่รักไม่ชอบ ไม่ปรารถนา ก็มาเป็นอุปธิแก่เรา มาสมอยู่ในจิตใจของเรา คอยนึกถึงแต่คนที่ตนเกลียด หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ซึ่งตนไม่ชอบก็เอามาใส่ใจทำจิตใจให้เป็นทุกข์อยู่เสมอ. นี้เรียกว่าแม่บาปก็เป็นอุปธิคู่กันกับว่าแม่บุญ

ก็เป็นผู้ปฏิบัติ, “ตสฺมา ปชานํ อูปธิ น กยิรา” เพราะฉะนั้นจึงเป็นผู้มองเห็นเหตุอันเป็นแดนเกิดของความทุกข์ว่าได้แก่ อูปธิ แล้วอย่ากระทำอูปธิต่อไป; เป็นผู้ไม่แบก, ไม่หาม, ไม่ทูน, ไม่อะไรอีกต่อไป ในสิ่งทั้งหลายทั้งปวงทุก ๆ อิริยา-บถ เดิน, ยืน, นั่ง, นอน, ก็จะเรียกว่าเป็นผู้เดินทางไปได้ ด้วยความเบาสบาย รวดเร็วถึงที่สุดจุดหมายปลายทาง ได้ทันตามเวลา สมตามความปรารถนาที่ชื่อว่า เราเกิดมานี้เพื่อเดินทางไปถึงสันติบท, กล่าวคือ พระนิพพาน อันเป็นที่สิ้นสุดของความปรารถนาทุกประการ. ไม่มีอะไรที่จะสูงจะดีไปกว่านี้ ในบรรดาสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์เราควรจะได้.

หวังว่าท่านทั้งหลายจะได้กำหนดพระพุทธานุชาต ช้อนไว้ โดยใจความสั้น ๆ ว่า จงอย่าได้ แบก, หาม, หาบ, คอน, ทูนสิ่งใด ๆ ไว้ จนตลอดทุกกัปปาราตริกกาลเทอญ.

ธรรมเทศนาสมควรแก่เวลา เอวัง ก็มีด้วยประการฉะนี้.

